

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμιον, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὕψηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὕψηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ

ΥΠΟ

N. I. ΤΟΥΛΑ

Τὰ ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως.

Εἰς προηγουμένην μας μελέτην ¹⁾ ἀνεζητήσαμεν τὰς ἐννόμους σχέσεις, αἷινες ὑφίστανται μεταξὺ τοῦ ἀξιολογικοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ἠθικοῦ ὑποκειμένου, μελετήσαντες ἐκ παραλλήλου τὰ ἐνεργήματα τῆς ἠθικῆς ἐκλογῆς, ἔχοντα τοσαύτην σημασίαν διὰ τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν καὶ τὸ ἐν γένει ἦθος. Τὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐνεργήματα ταῦτα διατυπωθέντα ἀξιώματα καθώριζον ὅτι ἡ ἠθικὴ προτίμησις ὀφείλει νὰ ἐκδηλοῦται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ θετικοῦ ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς προτιμήσεως τοῦ ἀνωτέρου ἔναντι τοῦ κατωτέρου. Τὸ ἀνώτερον δηλαδή, ὡς τοιοῦτον δ' ἐμφανίζεται καὶ τὸ θετικὸν ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, ὀφείλει ν' ἀποτελῇ τὸ ἀντικείμενον τῶν προτιμήσεών μας, ὅπερ ἐν μιᾷ λέξει εἶναι τὸ προτιμητέον.

Ἀντιρροήσεις καὶ ἀπορίαι.

Ἐὰν αἱ ἀξιωματικαὶ αὗται προτάσεις ἐξεφέροντο κατ' ἀπόλυτον τρόπον, ἄνευ περιορισμοῦ τινος, ἡ δὲ προτίμησις μας ὄφειλε νὰ στρέφεται πρὸς ὅλον ἐν ἀνωτέρας ἀξίας, μέχρις ὅτου κατέληγεν αὕτη εἰς τὴν κατάφασιν μιᾶς ἀνωτάτης καὶ ἐσχάτης ἀξίας καὶ ἐὰν λόγῳ τῆς πρὸς τὰ ἄνω τάσεως ταύτης ἀπέκτων ἅπασαι αἱ κατώτεραι ἀξίαι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρνητικότητος,²⁾ ἔπανον δὲ ὡς ἐκ τούτου ν' ἀποτελῶ-

1) Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας Ἐπιστημῶν, τεῦχος 1, 1937.

2) Περὶ τοῦ φαινομένου τούτου ἴδε ἐνθ. ἀν. σελ. 29.

σιν ἀντικείμενα ἠθικῆς ἐκλογῆς, θὰ ἔμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνεξήγητος ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τῶν κατωτέρων ἀξιῶν, αἵτινες ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας θὰ ἐχρησίμευον τὸ πολὺ μόνον ὡς κλίμαξ ἀνόδου πρὸς τὰς ἀνωτάτας, ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐτίθετο δεδικαιολογημένως ἡ ἐρώτησις, ἐὰν χάριν τῆς τοιαύτης μας ἀνυψώσεως ἐπετρέπετο νὰ θεωρήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπηλλαγμένους τῶν κατωτέρων μας καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων.

Ἡ ἀπάντησις ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων δὲν εἶναι δυσχερής. Οὐδεμία προσπάθειά μας, οὐδεμία ἀπασχόλησίς μας ὅσονδήποτε ὑψηλὴ καὶ εὐγενής καὶ ἂν τυγχάνη, δύναται νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τῶν κατωτέρων ὑποχρεώσεών μας, καθόσον ἄλλως θὰ ἀπέβαλλεν ἡ ἠθικὴ τὸν συγκεκριμένον αὐτῆς χαρακτῆρα, παρεκκλίνουσα δὲ τοῦ προορισμοῦ τῆς θ' ἀνελάμβανε τὸν εἰς τὴν ὑρησκείαν, τὰς ὠραίας τέχνας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐπιφυλασσόμενον ῥόλον. Ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἔχομεν ὑποχρεώσεις καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ κατοικίδια ζῶα μας, πρὸς τὰ διψῶντα ἄνθη τοῦ κήπου μας, πρὸς διαφύλαξιν καὶ διατήρησιν καὶ τόσων ἀψύχων ἀκόμη ἀντικειμένων, εὐχερῶς πειθόμεθα διὰ τῆς πρὸς τὰ ἄνω στροφῆς δὲν ἐκπληροῦνται, οὐδ' ὀλοκληροῦνται ὁ ἠθικὸς ἡμῶν προορισμός. Μήπως δὲν ἀναλίσκωμεν τὸ μέγα μέρος τῆς ἠθικῆς μας ἐνεργείας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθημερινῶν μας καθηκόντων καὶ δὲν προηγῶνται ταῦτα κατὰ κανόνα τῶν ἀνωτέρων βλέψεών μας καὶ εὐγενεστέρων μας σκοπῶν; Δὲν θὰ ἦτο γελοῖος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι δὲν σπεύδομεν νὰ βοηθήσωμεν ἕνα πνιγόμενον καὶ ἀδιαφοροῦμεν διὰ τὰς γοερὰς κραυγὰς του, διότι ἔχομεν στρέψει τὴν διάνοιάν μας πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἀπόλυτον; Μήπως λοιπὸν ἐὰν δὲν ἱκανοποιηθῶσι τὰ αἰτήματα τῶν κατωτέρων ὑποχρεώσεών μας, εἶναι ὅλως ἄσκοπον ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς ἀνωτέρας;

Ἀναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι προϋπόθεσιν τῶν ἀσχολιῶν μας εἰς ἀνώτερα ἔργα ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι κατώτεροι ἀνάγκαι ἔχουσιν ἱκανοποιηθῆ ἢ τοῦλάχιστον ἐξουδετερωθῆ. Πεινῶντες, διψῶντες, τρέμοντες ἐκ τοῦ ψύχους καθιστιάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνίκανοι πρὸς βίωσιν ἀνωτέρων ἀξιῶν ἢ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ δεοντολογικοῦ αὐτῶν περιεχομένου. Ὅλιγον ρύζι χρειάζεται καὶ ὁ φακίρης, ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον καὶ ὁ ἅγιος διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς

ἀνωτέρους των σκοπῶν καὶ ν' ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου μόνον εἰάν ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἐν καθαρῶς πνευματικὸν ὄν καὶ ἡ ὑπαρξίς του ὠλοκληροῦτο ἐν τῇ νοητικῇ θέα τῶν ἀξιῶν, θὰ ἠθύνετο ν' ἀγνοήσῃ, λόγῳ τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπαρξίν συνδέσμου, τὰς ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου ἀπορρεούσας ὑποχρεώσεις καὶ μόνον τότε δὲν θὰ ὑφίστατο τὸ ἐπίπονον τῆς τοιαύτης νοητικῆς του ἐνεργείας (κεῦλογον ἐπίπονον εἶναι τὸ συνεχὲς τῆς νοήσεως» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς μίαν τῶν θαυμασιωτέρων σελίδων τῆς Μεταφυσικῆς του.) Ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος, αἰχμάλωτος ὢν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπάρξεως, περιπίπτει μετὰ πᾶσαν αὐτοῦ ἀνάτασιν ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, ἀποκρυνόμενος οὕτω ἐκ τῶν θειοτάτων καὶ τιμιωτάτων. Νοῶν ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, τὸ ἀγαθόν, προσπαθεῖ, πλουτιζόμενος ἐκ τῆς τοιαύτης του ἐνοράσεως, νὰ προσαρμόσῃ τὴν ὑπαρξίν του πρὸς ἐκεῖνο. Πλὴν ὅμως καὶ ἡ προσπάθειά του αὕτη δὲν δύναται νὰ διενεργηθῇ ἀνεξαρτήτως τῶν ὄρων, οὓς θέτει ἡ ὑπαρξίς. Ἀναλίσκει λοιπὸν τὸ μέγα μέρος τῶν δυνάμεών του ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς περιβιλλούσης αὐτὸν ἀρνητικότητος καὶ ταύτην αἰσθάνεται ὅτι διφείλει νὰ ἐξουδετερώσῃ πρὶν ἢ ἐγείρῃ ἐπὶ τῆς οὕτως δημιουργουμένης βάσεως τὸν ναὸν τῆς ἀνωτέρας καὶ πνευματικωτέρας του ζωῆς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀνώτερον, ὄχι βεβαίως ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς ἀντικειμενικὸς σκοπός, ἐξαρτᾶται ἐκ κατωτέρων ἀνθρωπίνων ἐπιδιώξεων, μεσολαβουσῶν ὡς ἀναγκαίων μέσων καὶ ἀποτελουσῶν τὴν προϋπόθεσιν SINE QUA NON τῆς πραγματοποιήσεως παντὸς ἀνωτέρου ἔργου.

Δέον καὶ γίνεσθαι.

Αἱ σκέψεις αὗται μᾶς ὠδήγησαν εἰς πορίσματα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι διαψεύδουσι τὰ κατόπιν κοπιώδους ἐρεῦνης διατυπωθέντα ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως, καθόσον, ἐνῶ ἀρχικῶς ἐδέχθημεν ὅτι πρὸς τὸ ἀνώτερον, ὡς τοιοῦτον, δέον νὰ στρέφεται ἡ προτίμησίς μας καὶ συμφώνως πρὸς τοῦτο νὰ διενεργῆται ἡ ἐκλογή μας ἤδη ὑπεχρεώθημεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶναι ὀρθὸν μόνον ὑφ' ὠρισμένους ὄρους καὶ ὅτι ἡ θεραπεία κατωτέρων ἀναγκῶν δέον ὡς, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ προηγῆται ἀνωτέρων βλέψεων

καὶ σκοπῶν. Τὰ πορίσματα ταῦτα ἔρχονται εἰς ἀντίφρασιν πρὸς τὸ δεοντολογικὸν περιεχόμενον τῶν ἀξιωματίων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως καὶ δεδικαιολογημένως διερωτώμεθα πῶς συμβιβάζονται πρὸς ταῦτα,

Αἱ σκέψεις αὗται συμπληρῶνουσιν ἢ ἴσως καθιστῶσιν ἀναγκαίαν τὴν συμπλήρωσιν, ἀλλὰ δὲν ἀνατρέπουσι τὸ κῦρος τῶν ἀξιωματίων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι, ἐξετάσαντες ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ μας ἀπὸ καθαρῶς τυπικῆς πλευρᾶς τὰς οὐσιώδεις σχέσεις μεταξὺ ἠθικοῦ συνειδότος καὶ ἀξιολογικῶν δεδομένων, ἐποιήσαμεν κατὰ τὸ δυνατόν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὁποίων διενεργοῦνται. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως ἔμειναν ἐκτὸς παντὸς ὑπολογισμοῦ σπουδαιότατοι ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὅποιοι καθιστῶσι τὰς ἀφηρημένας καὶ ἀπλῶς ὡς δυνατὰς μελετηθείσας ταύτας σχέσεις πραγματικὰς καὶ συγκεκριμένας. Τοὺς παράγοντας τούτους, παρὰ τὴν μεθολογικὴν ἀφαίρεσιν, δὲν ἠδυνήθημεν ἐξ ὀλοκλήρου νὰ παρίδωμεν. Ὑπεχρεώθημεν διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ καθοριστικὸν αἷτιον, τὸ διέπον τὰς προτιμήσεις μας, δὲν δύναται ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὸ ἀπλοῦν γεγονὸς ὅτι μία ἀξία εἶναι ἀνωτέρα μιᾶς οἴασδῆποτε ἄλλης, συνάμα δὲ ἐτονίσσαμεν ἰδιαιτέρως, χωρὶς νὰ δώσωμεν τὰς δεούσας ἐξηγήσεις, ἐπιφυλαχθέντες νὰ παράσχωμεν ταύτας διὰ τῆς παρούσης μελέτης, ὅτι οὐχὶ πρὸς οἴανδῆποτε ἀνωτέραν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν κατ' ἰδίαν συνθηκῶν ἐπιβαλλομένην ἀξίαν δέον νὰ στρέφεται ἡ προτίμησις μας, τῆς ἀξίας ταύτης ἐνεχούσης ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει θέσιν ἀνωτάτης ἀξίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πνιγομένου, τὴν ὁποίαν ἀνεφέρομεν ὡς πρόχειρον παράδειγμα, οὐδεμία ἀμφιβουλία χωρεῖ ἐπὶ τοῦ πρακτέου. Ἐν ὀλίγοις τὸ πρακτέον, τὸ προτιμητέον καθορίζονται ὡς τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἰσχυουσῶν συνθηκῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας τὸ ἀνώτερον δὲν ἔχει γενικὴν καὶ ἀφηρημένην, ἀλλ' εἰδικὴν καὶ συγκεκριμένην σημασίαν. «Ἀνώτερον» σημαίνει ἀνώτερον ἄλλου τινός, σημαίνει σύγκρισιν, συσχέτισιν. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης τῆς προτιμήσεως πρὸς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν εἰσάγομεν ἐν ἑκ τῶν ὑστέρων τὰς προτιμήσεις μας προσδιορίζον αἷτιον. Τὸ αἷτιον τοῦτο, τὸ εἰδικεῦον τὸ πρὸς τὰ ἄνω ὄριον τῶν προτιμήσεών μας, τὸ ἐπέχον τὴν ὁδηγίαν

ἐν τῇ συγκεκριμένη ταύτῃ δὲ περιπτώσει ὅτι ἀκριβῶς, ἡ ἀξία α καὶ οὐχὶ ἡ β, ἔστω καὶ ἂν ἡ β τυγχάνῃ ἀνωτέρα τῆς α, εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία δέον νὰ προτιμηθῇ, τὸ προσδιορίζον χρονικῶς, τοπικῶς, ἀναφορικῶς τὸ Δέον, τὸ ἀτομικοποιῶν τὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἐπιβάλλον τὸ ἐκάστοτε πρακτέον, τὸ αἷτιον τοῦτο δὲν εἶναι πλέον καθαρῶς ἀξιολογικόν. Ὁ προσδιορισμός, ἡ ἀναφορὰ, ἡ εἰδίκευσις τῆς ἀξίας ἐκφράζει τὴν σχέσιν τοῦ ἀξιολογικοῦ α priori πρὸς τὸ ἠθικὸν a posteriori. Αἱ ἀξίαι δηλαδὴ ὑφίστανται αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, ἀνεξάρτητοι τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ γεγονότος τῆς πραγματοποιήσεώς των· τὰ δεοντολογικὰ ὅμως αἰτήματα εὐρίσκουσι τὴν γένεσίν των ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἰσχύουσι ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτόν. Πρόβλημα γνωσιολογικῆς ἐμβαθύνσεως ἀποβαίνει ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐμπειρικοῦ στοιχείου τοῦ ἐνεργοῦντος ὡς agent provocateur τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀξιολογικότητος εἰς τὰς καθ' ἑκαστον αὐτῆς εἰδικὰς ἐμπειρικὰς μορφάς. Μὲ τὴν ἀξιολογικὴν δηλαδὴ ἀκτινοβολίαν συμβαίνει ὅ,τι μὲ πᾶσαν ἄλλην ἀκτινοβολίαν : πρέπει νὰ προσπέσῃ ἐπὶ τῆς καταλλήλου ὕλης, ἵνα γίνῃ ἐμφανὴς ἡ ἐνέργειά της. Ὅπως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἡλιακῆς π. χ. ἀκτινοβολίας πραγματοποιοῦνται ὠρισμένοι χημικαὶ συνθέσεις, οὕτω καὶ ἡ ἀξιολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ ὕλικου κόσμου διενεργεῖται μόνον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιδεκτικότητός του, ὅπως ὑποστῇ τὴν ἐπενέργειαν ταύτην. Ἐξαιρέσει κατηγοριῶν τινῶν ἀξιῶν, ἔχουσῶν ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὕλικου κόσμου, αἱ λοιπαὶ ἀξίαι ἔχουσιν ἀνάγκην μετατροπῆς τινός, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεως. Ὁ μετατροπεὺς οὗτος εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις. Τὸ ἠθικὸν πρόσωπον, κατέχον ἐνδιάμεσον θέσιν, ὑφίσταται τὰς ἐπιρροὰς τόσον τῆς σφαίρας τῆς ὑπάρξεως ὅσον καὶ τῆς ἀξιολογικότητος. Τοιοῦτοτρόπως καθίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ τόπος τῆς συναντήσεως τῶν πραγματικῶν καὶ ἀξιολογικῶν δεδομένων, τῆς ἀντιθέσεώς των καὶ τοῦ συγκερασμοῦ των, ἀφ' ἑτέρου δὲ χάριν τῆς μεσολαβήσεώς του ταύτης, ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς πραγματικότητος, τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλλιέργειας. Εἰς τὴν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ συνειδότος ἐνεργὸν ἐμφάνισιν τῆς ἀξιολογικότητος ὀφείλεται οὐ μόνον ἡ πληθὺς τῶν καθ' ἑκαστον ἀξιολογικῶν βιώσεων, ἀλλ' ἴσως καὶ αὕτη αὕτη ἡ πληθὺς τῶν καθ' ἑκαστον ἀξιολογικῶν

μορφῶν, προκυπτουσῶν ἐκ τῆς διαφόρου διαθλάσεως μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀξιολογικῆς ἀκτινοβολίας διὰ μέσου τῆς ἐκάστοτε διαφόρου ἔξωθεν προσδιοριζομένης ὕλης τῶν καθ' ἕκαστον βιώσεων. Ὁ κατακερματισμὸς οὗτος τῆς ἀξιολογικότητος ἐπαυξάνεται λόγῳ τοῦ ὅτι αὕτη διαθλάται οὐ μόνον ἐν τῇ ἀξιολογικῇ ὕλῃ τῶν βιώσεων τῆς ἰδίας ἡμῶν ψυχῆς, ἀλλ' ἀντιμετωπίζομεν ταύτην καὶ διὰ τῶν βιώσεων ἄλλων ὁμοίων πρὸς ἡμᾶς ὑπάρξεων.³⁾ Πλὴν τοῦ κατακερματισμοῦ τούτου ὑφίσταται τὸ ἀπειρον καὶ αἰώνιον αὐτῆς κῦρος μείωσιν καὶ περιορισμὸν καὶ διὰ τὸν ἀκόλουθον ἀκόμη λόγον : αἱ ἀξιολογικαὶ βιώσεις ἐκτυλίσσονται ἐντὸς τῶν προδιαγεγραμμένων ὄρων τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τοῖς πλαισίοις τούτοις ἰσχύοντα καθοριστικὰ αἴτια, αἵτινα, ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων, προσδιορίζουσι τὸ HIC ET NUNC τῶν βιώσεων τούτων.

Αὗται λοιπὸν δὲν στρέφονται κατὰ κανόνα ἀμέσως* πρὸς τὴν ἀξιολογικότητα ἐν τῇ πληρότητι αὐτῆς, ἰσχύουσιν ἐπέκεινα χώρου καὶ χρόνου, ἀλλὰ διεγείρονται καὶ ἀφυπνίζονται ὑπὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τυχαίων ἐξωτερικῶν παραγόντων. Ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην τοῦ κατακερματισμοῦ καὶ τοῦ χωροχρονικοῦ προσδιορισμοῦ ἀντιμετωπίζομεν τὴν ἀξιολογικότητα οὐχὶ πλέον καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἀναφορικῶς πρὸς τὴν προσελκύουσαν αὐτὴν ἐμπειρικὴν ὕλην, ἣτις, ὑπάρχουσα ἐν ὁρισμένῳ χώρῳ καὶ χρόνῳ, περιορίζει τὸ εἰς «ἰσχὺν» ὑποβιβαζόμενον «κῦρος»

3) Τοιοῦτοτρόπως αἱ σχέσεις τῆς ψυχῆς μου πρὸς τὰς ἀξίας παύουσι ν' ἀποτελῶσιν οὕτως εἰπεῖν μίαν καθαρῶς ἀτομικὴν ὑπόθεσιν καὶ εὐρύνονται εἰς σχέσεις ψυχῶν, εἰς σχέσεις ἀνθρωπίνων, αἵτινες καὶ ἐν τῇ κοινῶς παραδεδεγμένῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως χαρακτηρίζονται ὡς ἠ θ ι κ α ἰ.—

Ἡ ἀξιολογικότης ὑπὸ τὴν ἔμμεσον ταύτην μορφήν δὲν χάνει, ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ πιστευθῇ, κατ' ἀνάγκην μέρος τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀπολυτότητός της. Συνηθέστατα μάλιστα ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς αὕτη μόνον διὰ τῶν ξένων βιώσεων καὶ χάριν ἀκριβῶς τῆς πρὸς ταύτας ἐπικοινωνίας καὶ ἐπαφῆς ἡμῶν. Τί εἶναι πράγματι ὅλα τὰ ἔργα τέχνης, ὅλαι αἱ μεγάλαι πνευματικαὶ δημιουργίαι ἐφ' οἴουδήποτε πεδίου, εἰμὴ ξένα βιώσεις διὰ τῶν ὁποίων γενομέθα κοινωνοὶ ἀξίων ἀπροσίτων ἴσως ἄλλως εἰς ἡμᾶς;

Τί ἄλλο εἶναι ἡ παιδείσις, εἰμὴ μία τοιαύτη εἰσαγωγή διὰ μέσου ξένων βιώσεων εἰς τὰς πνευματικὰς κτήσεις τῆς ἀνθρωπότητος; Τί εἶναι ἐν τέλει ὁ σεβασμὸς, ἡ ἐκτίμησις, ὁ θαυμασμὸς τῆς ξένης προσωπικότητος εἰμὴ ὅτι διὰ ταύτης κατορθώνομεν νὰ ζήσωμεν ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδία μας ψυχὴ θὰ ἦτο ἀνίκανος ἄλλως νὰ μεθέξῃ;

τῆς ἀξίας εἰς τὰ σχετικὰ χωροχρονικὰ σημεῖα τοῦ ἐδῶ, τοῦ τώρα, τοῦ ἐκεῖ, τοῦ ἔπειτα. Οὕτως εἰσέρχεται τὸ ἰδανικὸν περιεχόμενον τοῦ δέοντος εἰς πραγματικὰς ἐμπειρικὰς σχέσεις καὶ καθίσταται δι' αὐτῶν ἀπὸ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον, εἰδικὸν καὶ συγκεκριμένον.

Ἡ ἀρνητικότητα.

Διὰ τῆς εἰσόδου ταύτης τῶν ἀξιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὑπάρξεως πρόσλαμβάνουσιν αὐταὶ ἕν τινι μέτρῳ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ κυριαρχούσης ἀναγκαιότητος καὶ σχετικότητος. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν πρὸς ὠρισμένην ἀξιολογικὴν ὕλην περιορίζεται τὸ κῦρος τῶν δι' ὠρισμένα σημεῖα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου καὶ μάλιστα ὄχι πέραν τῆς ἐκάστοτε προσδιορίζουσης καὶ εἰδικευούσης αὐτὰς ὕλης, ὑφ' ἧς καθορίζεται εἰδικώτερον τὸ ἐκάστοτε περιεχόμενον τοῦ δέοντος.

Δὲν εἶναι ὁλόκληρος ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν, ὁ ὁποῖος ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀξιοῖ τὴν εἰς τὸ εἶναι μετατροπὴν τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ὠρισμένα ἀξία, αἵτινες προβάλλουσιν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ ἀξιολογικοῦ συνειδότος καὶ καταλαμβάνουσι τὴν ἐστίαν αὐτοῦ, ἵνα, ἀφοῦ ἀρξῶσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον τοῦ ῥυθμοῦ τῶν βιώσεων, ὑποχωρήσωσι πάλιν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀξιολογικοῦ ὄριζοντος, παραχωροῦσαι τὴν θέσιν τῶν εἰς ἄλλας ἀξιολογικὰς μορφάς. Αἱ οὕτω διαδοχικῶς ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ συνειδότος ἐμφανιζόμεναι ἀξία δὲν συνοδεύονται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ βιώσεων δεοντολογικῶν. Δυνόμεθα νὰ ὦμεν ἐστραμμένοι πρὸς ἀξίας, νὰ ζῶμεν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀκτινοβολίας αὐτῶν, νὰ βιώμεν τὸ περιεχόμενόν των, χωρὶς τὸ τοιοῦτον νὰ ἐπιτρέπη τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν βιώσεων τούτων ὡς ἠθικῶν ἢ δεοντολογικῶν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ ἀξία—ἀκόμη καὶ ἐκεῖναι τοῦ ὠραίου, αἵτινες κατὰ κανόνα δὲν συνδέονται πρὸς δεοντολογικὰς βιώσεις—δύνανται νὰ προσλάβωσιν ἢ μὴ δεοντολογικὴν μορφήν, γεννᾶται πλέον τὸ ἐρώτημα, πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας καθίσταται μία ἀξία «ἠθικὴ» καὶ συνδέεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ δέοντος.

Δέον σημαίνει «δέον γενέσθαι», τὴν εἰς τὸ εἶναι μετατροπὴν μιᾶς ἰδανικῆς ὀφειλῆς, ἣτις ὅμως δὲν θὰ ἦτο ἀπαιτητή, ἐὰν ἦτο ἤδη πραγ-

ματοποιημένη. Δέον σημαίνει ὅμως καὶ «δέον μὴ γενέσθαι». Ἐὰν ὑπὸ τὴν πρώτην μορφήν ἐμφανίζεται ὡς ἐπιταγή, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἔχει χαρακτηριστὴρα ἀπαγορεύσεως. Εἰς ἀμφοτέρας ὅμως τὰς μορφὰς ταύτας περιέχεται ἐν ἀρνητικὸν στοιχεῖον, συναντώμενον εἴτε ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπάρξεως εἴτε ἐν ἐκείνῃ τῆς βουλήσεως. Διὰ τῆς παρουσίας τοῦ στοιχείου τούτου, τῆς ἀρνητικότητος δηλονότι, καθορίζεται σαφῶς πλέον πρὸς ποίαν ἀξίαν ὀφείλομεν ἐκείαυτε νὰ στρεφώμεθα, ἢ ποῖον ἀντικείμενον τῆς βουλήσεώς μας ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐξηγεῖται δὲ διατὶ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ὀφείλομεν νὰ ἐκλέγωμεν τὴν ἀξίαν α ἔναντι τῆς β, ἔστω καὶ ἂν ἡ β ἱεραρχικῶς ἐξεταζομένη εἶναι ἀνωτέρα τῆς α. Ἡ ἀρνητικότης τοῦτέστιν προσβάλλουσα τὴν ἀξίαν α καθιστᾷ ἐπίκαιρον, ἐπιτακτικὴν καὶ ἄμεσον τὴν ὑπὲρ τῆς ἀξίας ταύτης μεσολάβησίν μας. Τὸ ἠθικὸν συνειδὸς δὲν εἶναι πλέον ἀπολύτως ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξη μεταξὺ τῶν ἀξιολογικῶν δεδομένων καθόλου, τοῦναντίον στρέφεται πρὸς ἐκείνην τὴν ἀξίαν, ἢ ὁποία ἐν δεδομένῃ στιγμῇ διατρέχει ὀρισμένον κίνδυνον. Ὅ,τι ἐπιτάσσει ἡ στιγμή αὕτη—ἡ σπουδαιότης τῆς τῆς ὁποίας ἐτονίσθη ὑπὸ πλείστων φιλοσόφων—τοῦτο εἶναι τὸ προτιμητέον, ὅπερ τότε ἀποτελεῖ ἐὰν ὄχι τὴν ὑψίστην ἀξίαν καθόλου, πάντως ὅμως τὴν ὑψίστην τοῦ χωροχρονικοῦ τούτου δὲ σημείου.

Ἡ ἀπλῆ ἐν τούτοις παρουσία τῆς ἀρνητικότητος δὲν εἶναι ἀρχετὴ πρὸς ἀφύπνισιν τοῦ συναισθήματος τῆς ὑποχρεώσεως. Αὕτη τοῦναντίον προϋποθέτει πάντοτε μίαν τάσιν ὑφισταμένην ἐν τῷ ἀξιολογικῷ συνειδότητι μεταξὺ τῆς βιώσεως τῆς θετικότητος καὶ τῆς ἀρνητικότητος. Εἶναι δηλαδὴ πάντοτε ἡ ἐπίγνωσις τοῦ «καλυτέρου», ἥτις μόνη δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἠθικὸν *a priori* καὶ τὴν παρόρμησιν πρὸς δράσιν. Ἄνευ τῆς ἐπιγνώσεως ταύτης οὐδὲ τὸ ἀξιολογικῶς ἀρνητικὸν θὰ ἦτο ὡς τοιοῦτον αἰσθητόν. Τούτου μάλιστα ἡ βίωσις καθίσταται τόσον ἐντονωτέρα, ὅσον ἡ ἐπίγνωσις τοῦ καλυτέρου εἶναι πληρესτέρα. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ καλυτέρου εἶναι συγκριτικὴ, προϋποθέτουσα τὴν τοῦ ὀλιγώτερου καλοῦ, τοῦ χειροτέρου ἢ τοῦ κακοῦ, διὰ τοῦτο τὸ Δέον περιλαμβάνει τόσον ἐν θετικόν, ὅσον καὶ ἐν ἀρνητικὸν στοιχεῖον. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται τοῦτο ὡς μία διαφορὰ δυναμικοῦ, ὑφισταμένη μεταξὺ θετικότητος καὶ ἀρνητικότητος, τείνουσα ὅμως οὐχὶ ὡς ἐν τῇ φύσει εἰς τὴν ἰσορροπήσιν τῶν δυνάμεων,

ἀλλ' εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἀρνητικότητος καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς διὰ τῆς θετικότητος.

Εἶναι φανερόν ὅτι ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ τάσις αὕτη μεταξὺ ἰδανικῆς ὀφειλῆς καὶ τῆς ἀρνητικότητος, τόσον ζωηροτέρα καθίσταται ἡ δεοντολογικὴ βίωσις. Ἡ μορφή ὅμως τῆς ἀρνητικότητος, ἣτις πρὸ παντὸς ἔχει σημασίαν διὰ τὴν βίωσιν τοῦ δέοντος εἶναι ἐκείνη τῆς στέρσεως ἢ τῆς προσβολῆς μιᾶς ἀντικειμενοποιημένης ἀξίας. Διότι βεβαίως ἡ ἀπλῆ ἀπουσία μιᾶς ἀξίας δὲν εἶναι συνήθως ἱκανὴ νὰ διεγείρῃ δεοντολογικὰς βιώσεις ἢ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ὡς ἄρνησις. Οὕτω ἡ ἀγνοία π. χ. δὲν εἶναι ἐπαρκὴς καρόρμησις πρὸς γνῶσιν, τοῦλάχιστον ὄχι διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν ἀνθρώπων. Ἴσως λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ διακριθῇ ἡ ἀρνητικότης ὑπὸ τὴν ἐνεργὸν αὐτῆς μορφήν, ἀπὸ τῆς μορφῆς ἐκείνης τοῦ «μὴ εἶναι», ὅφ' ἣν νοεῖται ἡ «ἀπουσία». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρνητικότης ἔχει σημασίαν κυρίως ὡς τίθεται αὕτη ἐν τῇ ἀριστοτελικῇ ἀντιθέσει «στέρησις - ἔξις», διότι μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ἰσοδυναμεῖ τὸ μὴ εἶναι μιᾶς ἀξίας πρὸς τὸ εἶναι μιᾶς ἀπαξίας. Ὑπὸ τὴν σπουδαιότεραν ταύτην μορφήν τῆς ἀρνητικότητος κινδυνεύουσιν, ὡς εἰκόσ, ἐκεῖναι αἱ ἀξίαι περισσότερον, τῶν ὁποίων ὁ συνυφασμὸς πρὸς τὴν ὑπαρξιν εἶναι οἰκειότερος. Τοῦτο ἰσχύει περὶ πασῶν τῶν ἀξιῶν ἀκόμη καὶ τῶν ἀνωτέρων, ἐφ' ὅσον, λαμβάνουσαι ὑλικὴν ὑπόστασιν, εἰσέλθωσιν εἰς τὴν δίνην τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' ἰδίως ἰσχύει τοῦτο περὶ τῶν κατωτέρων ἀξιῶν, αἵτινες, λόγῳ τῆς χωροχρονικῆς τῶν ἐξαρτήσεως, τοῦ ἀμεσωτάτου πρὸς τὴν ὑπαρξιν συνδέσμου τῶν, τοῦ πρὸς τὸ ἐδῶ καὶ τώρα σχετιζομένου κύρους τῶν, εὐρίσκονται συνεχῶς ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς φθοροποιοὺς δυνάμεις, τόσον τὰς φυσικὰς, ὅσον καὶ τὰς ἀνθρωπίνας. Ὅσον ὅθεν στοιχειωδεστέρα εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς ἀρνητικότητος προσβαλλομένη ἀξία, ὅσον δηλαδὴ περισσότερον εὐρίσκεται αὕτη διὰ τῆς μεθέξεώς της εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀρνητικότητα, τόσον καὶ τὸ χάσμα μεταξὺ θετικότητος καὶ ἀρνητικότητος ἀνοίγεται βαθύτερον καὶ τόσον ζωηροτέρα καὶ ἐπιτακτικωτέρα καθίσταται ἡ βίωσις τοῦ Δέοντος, πρὸς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος τούτου.

Ἀντιθέτως: ὅσων ἀξιῶν ὁ σύνδεσμος πρὸς τὴν ὑπαρξιν εἶναι χαλαρώτερος καὶ τὸ κύρος τῶν ἀπὸ τῶν τυχαίων συνθηκῶν τοῦ «τῶρο»

καὶ τοῦ «ἐδῶ» εἶναι μᾶλλον ἀνεξάρτητον, ὃ κίνδυνος τῆς προσβολῆς των ὑπὸ τῆς ἀρνητικότητος ἀπομακρύνεται ὅλον ἐν περισσότερον. Ἡ μόνη μορφή τῆς ἀρνητικότητος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν κινδυνεύουσιν αἱ ἀγνότεροι καὶ ὑλικῶς ἥτιον ἐπιβεβαρημένοι ἀξίαι αὐταί, εἶναι ἡ τῆς δουλείας καὶ τῆς πάσης φύσεως ἀνελευθερίας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἡ σκιά τῆς ἀρνητικότητος εἶναι τοσοῦτον βαθεῖα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιτακτικότης τῶν κατωτέρων ἀναγκῶν νὰ λησμονῆται καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ νὰ χάνη τὸ νόημά της.

Τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐπιτακτικότητος καὶ τοῦ ἠθους.

Κατόπιν τῶν ἐκτεθέντων δυνάμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ βασικόν μας πρόβλημα καὶ νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως παραμένει ἐν ἰσχύϊ εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ ἐπιτακτικώτερον ὑπερισχύει τοῦ ἀνωτέρου. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ ὑπεροχὴ, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἀνώτερον πρὸ τοῦ κατωτέρου, ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὰ πλαίσια τῆς «ἐπιτακτικότητος» διὰ τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς εἰς ταύτην ὀφειλομένης προτιμήσεως τοῦ θετικοῦ πρὸ τοῦ ἀρνητικοῦ. Πλὴν ὅμως ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς τοῦ θετικοῦ πρὸ τοῦ ἀρνητικοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς κατισχύσεως τῆς ἐπιτακτικότητος ἔναντι τῆς ἀνωτερότητος, κατισχύσεως δηλαδὴ ἐν αὐτῷ τούτῳ πεδίῳ τῶν θετικῶν μὲν, ἀλλὰ κατωτέρων ἀξιῶν, ἔναντι τῶν σχετικῶς ἀνωτέρων, εἶναι ἐξεταστέον πλεόν, εἴαν διὰ τῆς κατισχύσεως ταύτης ἀναιρῆται ἡ πραγματικὴ ὑπεροχὴ, τὴν ὁποίαν ὅπωςδήποτε δεόν ἀξιωματικῶς νὰ παρουσιάζη τὸ ἀνώτερον ἔναντι τοῦ κατωτέρου. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐνταῦθα ἔρχονται εἰς πραγματικὸν ἀνταγωνισμόν: τὸ ποιοτικὸν πρὸς τὸ ποσοτικὸν στοιχεῖον τῶν προτιμήσεών μας, ἡ ἱεραρχία πρὸς τὴν ἐπιτακτικότητα, ἡ ἀνωτερότης πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος εἶναι δυνατός, ὅμι διότι τὸ κῆρος τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἱεραρχικῆς διαβαθμίσεως ὑφίσταται μείωσιν εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς ἐπιτακτικότητος, ἀλλὰ διότι τὸ ἠθικὸν συνειδός, καθοδηγούμενον ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς σκοπιμότητος, ἀντιλαμβάνεται

ὅτι τὸ μὲν ἀνώτερον, ἀλλὰ μὴ ἐπιτακτικῶς δεδομένον, ἐπιδέχεται ἀναβολῆς τινος, ἐνῶ τὸ κατώτερον, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς ἐπιτακτικόν, καθιστᾷ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπέμβασιν ἡμῶν ἀναγκαίαν. Τὰ προβλήματα ταῦτα συνδέονται, ὡς εἶπομεν, ἀμέσως πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἐνέχει διὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐκάστη διαρρέουσα τοῦ χρόνου στιγμή. Ὁ συντελεστὴς τοῦ χρόνου παίζει οὕτω τὸν μέγιστον ρόλον ἐν τῇ λήψει ἠθικῶν ἀποφάσεων. Ὑπάρχουσιν ἠθικὰ προβλήματα χρῆζοντα ἀμέσου ἐπιλύσεως, καθὼς ἄλλα δυνάμενα νὰ ρυθμισθῶσιν εἰς εὐθετώτερόν τινα χρόνον. Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ χρόνου λαμβάνουσι τὰ αὐτὰ ἠθικὰ προβλήματα μορφήν διὲ μὲν ἀνεπτυγμένην, διὲ δὲ συνεπτυγμένην, εἰς τρόπον ὥστε, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἐμφανίζονται ὡς κρίσιμα ἢ μὴ, ἐπιδέχονται, ἐὰν ὄχι διάφορον λύσιν, πάντως ὁμως διάφορον χρόνον τῆς ἐπιλύσεώς των. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι, σκοπιμότητος πάντοτε, μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ προτάσσωμεν χρονικῶς τὸ κατώτερον τοῦ ἀνωτέρου. Ἡ ἐξάρτησις, ὄχι βεβαίως τῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ τῆς ἐπιδιώξεώς των καὶ τῶν συναφῶς λαμβανομένων ἀποφάσεών μας ἀπὸ τῆς πραγματοποιήσεως κατωτέρων ἀξιῶν, τῶν τελευταίων χρησιμευουσῶν ὡς βᾶθρον τῶν ἀνωτέρων, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὸ κατώτερον χρονικῶς πρότερον τοῦ ἀνωτέρου. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας παίζει τὸ κατώτερον τὸν ρόλον τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν ἄγοντος μέσου. Τὰ μέσα ὁμως προηγούνται χρονικῶς πάντοτε τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ. Εἰς ἀπάσας λοιπὸν τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ χρονικῶς πρότερον δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀξιολογικῶς πρότερον. Ἡ κατίσχυσις τῆς ἐπιτακτικότητος εἶναι καθαρῶς χρονική, οὐδαμῶς αἴρουσα τὴν πραγματικὴν ὑπεροχήν, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἀνώτερον ἐναντι τοῦ κατωτέρου. Τὸ τοιοῦτον γίνεται καταφανές, ὅταν τυχὸν ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἀπειλήν τῆς ἀρνητικότητος κινδυνεύωσι τόσον αἱ ἀνώτεραι, ὅσον καὶ αἱ κατώτεραι ἀξίαι, ὅποτε αἱ ἀξιώσεις τῶν τελευταίων, ὅσονδήποτε ἔντονοι καὶ ἂν ἀποβαίνωσιν, ἐπισκιάζονται πλήρως ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων αἰτημάτων τῶν ἀνωτέρων ἀξιῶν. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται, ὅταν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προηγούμενην περίπτωσιν, ἡ ἀρνητικότης παύσῃ νὰ καθορίζῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἠθικῶν προτιμήσεών μας καὶ ἐλεύθεροι πλέον ἀπὸ παντός

προσδιορισμοῦ, ἔχομεν τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τῶν ἀξιολογικῶν μας δεδομένων. Πειθόμεθα τότε πλήρως ὅτι, ἐνῶ κατώτεροι τινες ἀξίαι, λόγω τῆς προσβαλλούσης ταύτης ἀρνητικότητας, ἐτύχχανον τῆς ἀπολύτου ἡμῶν προτιμήσεως (ἢ δὲ βίωσίν των συνοδεύετο ὑπὸ ζωηροῦ συναισθήματος ὑποχρεώσεως), αἱ αὐταὶ ἀξίαι μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀρνητικότητας, διατιμώμεναι πλέον συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχουσιν ἐν τῇ ἱεραρχικῇ διαβαθμίσει τοῦ ἀξιολογικοῦ κῆσμου, παύουσι ν' ἀποτελῶσι τὸ εὐγενέστερον ἀντικείμενον τῶν ἠθικῶν μας ἐπιδιώξεων καὶ προσπαθειῶν. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ὁ φόβος κρίνεται γενικῶς ὡς τὸ βαρύτερον τῶν ἐγκλημάτων, ἀντιθέτως ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον μας δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως τὸ ὑψιστον τῶν ἠθικῶν μας κατορθωμάτων. Ὅσον δηλαδὴ στοιχειωδέστερα εἶναι μία ἀξία, καθ' ἧς ἁμαρτάνομεν, τόσον βιαιότερα ἀποβαίνει ἢ κατ' αὐτῆς προσβολή· καθὼς ἔξ ἄλλου ἡ διαγωγή μας κρίνεται τοσοῦτον κατώτερα, ὅσον αἱ ἐπιδιωκόμεναι ἀξίαι εὐρίσκονται ἐπὶ χαμηλοτέρου ἐπιπέδου, ἐμφανιζόμεθα δὲ οὐχὶ ὡς ἐλευθερωταὶ τῶν ἀξιῶν τούτων ἀπὸ τῆς ἀρνητικότητος, ἀλλ' ὡς οἱ ταπεινοὶ αὐτῶν δοῦλοι. Διαφέρει λοιπὸν οὐσιωδῶς, ἐὰν ἐπιδιώκωμεν τὴν ἄρσιν τῆς περιβαλλούσης μίαν κατώτεραν ἀξίαν ἀρνητικότητος ἢ τοῦναντίον αὐτὴν ταύτην τὴν κατώτεραν ἀξίαν ἐν τῇ θετικῇ αὐτῆς μορφῇ. Τὸ νὰ προσφέρωμεν τροφήν εἰς τὸν πεινῶντα εἶναι βεβαίως σπουδαιότερον ἀπὸ τοῦ ν' ἀσχολώμεθα, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν περιβίλλουσαν ἡμᾶς δυστυχίαν, εἰς τὰς ὠραίας τέχνας ἢ τὴν φιλοσοφίαν· ἡ καλλιέργεια ὁμῶς τοῦ ὠραίου καὶ ἡ φιλοσοφικὴ θεώρησις ἀξίζουσι πάντως περισσότερον τοῦ τρῶγειν καὶ πίνειν.

Διὰ τῆς τελευταίας φράσεως πολὺ ἀπέχομεν ἀπὸ τοῦ νὰ κακίσωμεν τὰς τόσον ἀθώας ἡδονάς, οἷαι εἶναι αἱ τοῦ τρῶγειν καὶ πίνειν. Στρεφόμενοι κατὰ παντὸς ἠθικολογικοῦ ἀσκητισμοῦ, θέτομεν ὡς ἰδεῶδες τὸν ὅλον ἄνθρωπον καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἔντασιν καὶ ἔκτασιν βίωσιν ὅσον ἔνεστι εὐρυτέρου ἀριθμοῦ ἀξιῶν. Ἐὰν ὁ προσορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦτο μονόπλευρος θὰ ἀπέβαινε ἢ πληθὺς τῶν ἀξιῶν κατὰ τόσας τάξεις καὶ διαβαθμίσεις ὅλως ἀνεξήγητος καὶ ἀδικαιολόγητος· ἀντιθέτως εἶναι αὕτη ἐνδεικτικὴ ὅτι οὐδὲν κώλυμα διὰ τὴν βίωσιν αὐτῶν κατὰ τὴν μεγίστην ἔντασιν καὶ ἔκτασιν ὑφίσταται. Τὸ πρᾶγμα ὁμῶς

ἀλλάσσει εὐθύς ὡς αἱ κατώτεροι ἀξίαι ἀποτελέσωσι τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, παύση δὲ οὗτος, τυφλούμενος ὑπὸ τῶν κατωτέρων του ῥοπῶν, νὰ βλέπη τὰς ἀνωτέρας του ὑποχρεώσεις, τὰς ἀπορροεύσας ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποστάσεώς του ὡς πνευματικοῦ ὄντος. Ἡ διατίμησις αὕτη τῶν προτιμήσεων καὶ ἀξιολογικῶν βιώσεων, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνει τὸ ἠθικὸν πρόσωπον, ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἐκ τοῦ ἠθους αὐτοῦ. Λέγοντες δὲ «ἠθος» ἐννοοῦμεν τὴν συνισταμένην τῶν ἐπὶ μέρους προτιμήσεων, τὸν γενικὸν δείκτην αὐτῶν, τὴν πνευματικότητα καὶ τὸ νοηματικὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς βιώσεως ἀνωτέρων ἀξιῶν, εἰσάγομεν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κατωτάτας ἡμῶν ῥοπὰς. Ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μονάδας ἀνεξαρτήτων καὶ ξένων πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ μέρους ἀξιῶν. Τοῦναντίον ἡ ὅλη ἱεραρχία ἀποτελεῖ μίαν ἐιότητα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἀκτινοβολία τῶν ἀνωτάτων ἀξιῶν φθάνει μέχρι τῶν ἐσχάτων. Ἐν τῇ βιώσει τῶν τελευταίω συμπαρομαρτοῦσι καὶ αἱ ἀνώταται καὶ διὰ τούτων ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς ταύτας δύνανται καὶ ἐκεῖνοι νὰ ἐξυψωθῶσι καὶ νὰ πληρωθῶσι νοήματος.

Εὐθύς λοιπὸν ὡς ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιτακτικότητος γίνεται δῆλον τὸ κῦρος τῶν ἀξιωματῶν τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως, ἐφ' οὗ βασίζεται οὐ μόνον ἡ ἠθική, ἀλλὰ πρωτίστως τὸ ἠθος τοῦ προσώπου. Εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν ἀνταποκρίνεται ἡ ἱεραρχία τῶν ἀνθρωπίνων σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων. Ἐὰν οἱ κατώτεροι σκοποὶ κατέχωσιν ὀρισμένην θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν κατέχουσι πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀνωτέρους τοιοῦτους καὶ ὑπὸ τούτων λαμβάνουσι τελικῶς τὴν δικαίωσίν των. Παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀξιοῦμεν κάποιον ἐπίπεδον ἠθους καὶ ὅπως προτάσσωσι τῶν κατωτέρων σκοπῶν τοὺς ἀνωτέρους: ἀντιλαμβανόμεθα δὲ σαφῶς ὡς ἀνηθικούς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην διάγουσι βίον. Βεβαίως ὀφείλομεν ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐξασκῶμεν πᾶσαν δυνατὴν ἐπιείκειαν. Τὸ ψυχοπνευματικὸν ἐπίπεδον τῆς καλλιέργειας ἐνὸς ἀνθρώπου δέον ν' ἀποτελῇ πρωτίστως τὸν γνώμονα τῶν περὶ αὐτοῦ κρίσεών μας καὶ τῆς ἐπιεικείας μας, ἧτις ὀφείλει νὰ ἐλαττοῦται, ὅσον τὸ ἐπίπεδον τῆς καλλιέργειας ἐνὸς ἀνθρώπου τυγχάνει ἀνώτερον. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως καὶ

τοῦτο, ὅτι τὴν παιδείουσιν ἡμῶν δὲν ὀφείλομεν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, ἀλλὰ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εἰς κάποιαν εὐνοίαν τῆς τύχης, ἢ ὁποία ἠθέλησε νὰ γεννηθῶμεν ὡς τέκνα εὐπόρων καὶ ὑγιῶν γονέων, ἐν περιβάλλοντι πεπολιτισμένῳ κλπ. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος νὰ ὑπερηφανευώμεθα διὰ τίποτε, ἔτι δ' ὀλιγώτερον νὰ περιφρονῶμεν οὐδένα. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως πρωτίστως ὅτι ἡ ἀνωτερότης μας δὲν δημιουργεῖ ὑπὲρ ἡμῶν δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον περισσότερας ὑποχρεώσεις, διότι «παντὶ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτοῦ» 4).

Ἡ ἐκλογή μεταξὺ ἀνωτερότητος καὶ ἐπιτακτικότητος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι αἱ προτιμήσεις ἡμῶν διέπονται ὑπὸ δύο δεοντολογικῶν κριτηρίων συμπιπτόντων ἐν τῇ οὐσίᾳ των. Τὸ ἐν συνίσταται ἐν τῇ ὑπεροχῇ, ἣν ἐμφανίζει τὸ θετικὸν ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῇ ὑπεροχῇ, ἣτις ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ συγκρίσει τοῦ ἀνωτέρου πρὸς τὸ κατώτερον. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει παίζει τὸν ῥόλον τοῦ ἀνωτέρου: τὸ εἶναι τῆς ἀξίας καὶ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἀπαξίας ἔναντι τοῦ μὴ εἶναι τῆς ἀξίας ἢ τοῦ εἶναι τῆς ἀπαξίας. Μία τρίτη ἀξία, ἢ ὁποία δὲν θὰ εὕρισκετο εἰς σχέσιν πρὸς τὴν ὑφισταμένην ταύτην τάσιν μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι μιᾶς ὁρισμένης ἀξίας ἢ ἀπαξίας, δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτελέσῃ τὴν λύσιν τοῦ ὑπάρχοντος διλήμματος· τὸναντίον μάλιστα ἡ προτιμήσις τῆς θὰ ἀπέβαινε μία ἀπλῆ ὑπεκφυγὴ ἐκ τῆς προβληματικότητος τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως. Θὰ ἦτο λοιπὸν παραλογισμὸς—εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως συνηθέστατα ὑποπίπτομεν—ν' ἀναζητήσωμεν τὴν λύσιν ἐνὸς ἠθικοῦ προβλήματος στρεφόμενοι πρὸς μίαν ἀξίαν ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ τεθὲν πρόβλημα.

Τὸ ζήτημα μεταβάλλεται, ὅταν ἡ ὑφισταμένη ἀρνητικότης προσβάλλῃ συγχρόνως περισσότερας ἀξίας διαφόρου ἱεραρχικοῦ ὕψους, ὁπότε ἡ ἐκλογή ἡμῶν δύναται ὑπὸ ὁρισμένης συνθήκας ν' ἀποβῇ δυσχερεστάτη. Ὄταν δηλαδή ἡ ἐπιτακτικότης διαφόρων ἀξιῶν ὀφείλεται εἰς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων αἷτια, τότε τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς

4) Κατὰ Λουκᾶν ιβ' 48—59.

ἐκλογῆς ὑφ' ὅλω; νέαν μορφήν, καθόσον διάφοροι βαθμοὶ ἐπιτακτικότητος, προκαλούμενοι ὑπὸ διαφόρων αἰτίων, ἀνταγωνίζονται πρὸς διαφόρους βαθμοὺς ποιοτικῆς διακρίσεως.

Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν χωρεῦσιν ἐνταῦθα μαθηματικοὶ ὑπολογισμοὶ πρὸς ἐξικρίβωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπιτακτικότητος μιᾶς ἀξίας, ὅστις ἀπαιτεῖται πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἱεραρχικοῦ ὕψους ἄλλης ἀξίας, ἐμφανιζούσης μικρότερον βαθμὸν ἐπιτακτικότητος, καθόσον ὁ μὲν βαθμὸς τῆς ἐπιτακτικότητος εἶναι ποσοτικὸν στοιχεῖον, ἐνῶ τὸ ἱεραρχικὸν ὕψος καθαρῶς ποιοτικόν. Δὲν δυνάμεθα π. χ. νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἀξία α ἔχει ἱεραρχικὸν ὕψος $υ^4$, βαθμὸν δὲ ἐπιτακτικότητος $ε^1$, διὰ τοῦτο ὑστερεῖ τῆς β ἐχούσης ἱεραρχικὸν ὕψος $υ^2$, βαθμὸν δ' ἐπιτακτικότητος $ε^2$. Ἔτι δ' ὀλιγώτερον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν μαθηματικὰς ἀναλογίας, ὑπολογίζοντες τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐπιτακτικότητος καὶ τοῦ ἱεραρχικοῦ ὕψους μιᾶς ἀξίας πρὸς τινὰ ἄλλην. Τοιοῦτοι ἢ παρόμοιοι ὑπολογισμοὶ ἀποκλείονται ἀφ' ἑαυτῶν. Πλήν ὅμως, ἐνῶ βεβαίως ἡ διατύπωσις μαθηματικῶν νόμων εἶναι ἀδύνατος, δέον νὰ δεχθῶμεν μίαν σχέσιν μεταξὺ ἱεραρχικοῦ ὕψους καὶ βαθμοῦ ἐπιτακτικότητος, ἱκανὴν νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν. Ἀναμφισβήτητον ἐπίσης τυγχάνει ὅτι ὠρισμένος βαθμὸς ἐπιτακτικότητος δύναται νὰ ἐξουδετερώσῃ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ὠρισμένον ἱεραρχικὸν ὕψος. Τοῦτο μᾶς πείθει ὅτι ἡ διατύπωσις προτρεπτικῶν κανόνων θὰ ἦτο κατ' ἀρχὴν δυνατὴ, ὑφ' ὠρισμένας ὁμοίως προϋποθέσεις. Αἱ ὑφιστάμεναι δηλαδὴ διαφοραὶ μεταξὺ τόσοσιν τοῦ ποιοτικοῦ ὅσον καὶ τοῦ ποσοτικοῦ στοιχείου πρέπει νὰ εἶναι ἀρκούντως μεγάλαι καὶ ἀρκούντως σαφεῖς, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκρισις. Ὅταν τοῦναντίον πρόκειται περὶ σχετικῶς μικρῶν διαφορῶν—ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτακτικότητος—ἡ ἐκλογὴ δύναται ν' ἀποκλίνῃ εἴτε μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀξίας τῆς ἐμφανιζούσης σχετικῶς μεγαλύτερον βαθμὸν ἐπιτακτικότητος εἴτε μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἱεραρχικῶς ἀνωτέρας ἀξίας. Τοῦναντίον ὅταν ἡ ἐντασις τοῦ ποσοτικοῦ στοιχείου τῶν ὑπ' ἐκλογὴν εὐρισκομένων ἀξιῶν εἶναι μεγάλη, ἐμφανίζονται δηλαδὴ ὑπὸ μορφήν κρίσιμον, τότε τὸ ἐκλέγον πρόσωπον εὐρίσκεται πρὸ μιᾶς συγκρούσεως δυναμένης νὰ προσλάβῃ χαρακτῆρα τραγικόν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν εἶναι εὐχερὲς, οὐδὲ προτρεπτικῶς νὰ λεχθῇ πότε τὸ

ποιοτικὸν στοιχεῖον ὀφείλει νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ ποσοτικοῦ, ἀφήνομεν ἔτι κατὰ μέρος ὅτι ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου ἐπέρχεται μία ἔντασις τῶν βιώσεων, λόγῳ τῆς ὁποίας καὶ αἱ κατ' ἐπιτακτικότητας ὑστεροῦσαι ἀξίαι ἀποκτιῶσι χαρακτῆρα κρίσιμον. Ἡ διατύπωσις λοιπὸν προτρεπτικῶν κανόνων εἶναι δυνατὴ μόνον δι' ἐλαχίστας καὶ ἀπολύτως σαφεῖς περιπτώσεις ὡς ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν μία ἀξία ὑπερέχη τῆς ἄλλης κατὰ τὸ ἱεραρχικὸν ὕψος καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτακτικότητος. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἐκλογή μας δέον νὰ στρέφηται, ὡς εἰκόσ, πρὸς τὴν ἀξίαν τὴν ἐμφανίζουσαν τὴν διττὴν τὰύτην ὑπεροχήν. Σαφεῖς εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθοι δύο προτρεπτικοὶ κανόνες: 1) ἡ ἐκλογή μεταξὺ ἀξιῶν ἴσου ἢ προσεγγίζοντος ἱεραρχικοῦ ὕψους, παρουσιαζουσῶν ἀρκούντως μεγάλας διαφορὰς εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτακτικότητος των, δέον νὰ στρέφηται πρὸς τὴν ἀξίαν, τὴν ἐμφανίζουσαν τὸν μεγαλύτερον βαθμὸν τῆς ἐπιτακτικότητος. 2) Ἡ ἐκλογή μεταξὺ ἀξιῶν παρουσιαζουσῶν ἀρκούντως μεγάλας διαφορὰς εἰς τὸ ἱεραρχικὸν τῶν ὕψος, ἴσου ἢ προσεγγίζοντος βαθμοῦ ἐπιτακτικότητος δέον νὰ στρέφηται πρὸς τὴν ἀξίαν, τὴν ἀνήκουσαν εἰς ἀνωτέραν ἱεραρχικὴν βαθμίδα. Ὁ δεύτερος προτρεπτικὸς κανὼν ἰσχύει ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ ἐπιτακτικότης δὲν ἔχει τοιαύτην ἔντασιν, ὥστε νὰ καθιστᾷ κρίσιμους ἀπάσας τὰς ὑπ' ἀνταγωνισμὸν εὑρισκομένας ἀξίας. Σαφὴς εἶναι ἀκόμη ἡ περίπτωσις, μεθ' ἧς κυρίως ἠσχολήθημεν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐκλογή μεταξὺ δύο ἀξιῶν δέον νὰ στρέφηται ἀσχέτως πρὸς τὴν ἱεραρχικὴν των διαβάθμισιν πρὸς ἐκείνην τὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφήν κρίσιμον καὶ ὀξεῖαν, δεδομένου ὅτι πρὸς τὴν ἄλλην θὰ ἦτο δυνατὸν ν' ἀνταποκριθῶμεν βραδύτερον.

Ἡ ἀπουσία αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶς δυναμένων νὰ διατυπωθῶσιν ἠθικῶν νόμων ὠδήγησεν εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς ἠθικῆς ἐκ τοῦ περιθωρίου τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ γνώμη αὕτη, νομίζομεν, δικαιολογεῖται κ' ἄπως, καθόσον πράγματι ἡ μὲν ἠθικὴ θεωρία περιορίζεται εἰς τὴν διατύπωσιν γενικῶν τινῶν ἠθικῶν νόμων (προσταγῶν), διὰ τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ εὔρωσι τὴν ἐπίλυσίν των τὰ καθ' ἕκαστον ἠθικὰ προβλήματα, ἡ δὲ ἠθικὴ πράξις ἀρκεῖται εἰς σωρείαν ἠθικῶν παραινέσεων, στηριζομένων ἐπὶ τῆς πείρας, ἄνευ ἐσωτερικῆς τινος πρὸς ἀλλήλας συνοχῆς καὶ συναρτήσεως. Οὕτω καὶ ὁ γενικὸς νόμος

τοῦ Κάντ δὲν δύναται νὰ τύχη ἐφαρμογῆς ἐπὶ τῶν λεγομένων τραγικῶν συγκρούσεων, χαρακτηριζομένων ἀκριβῶς διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ διαγωγή μας ἔναντι τῶν ὑπὸ σύγκρουσιν εὕρισκομένων ἀξιῶν ἀδυνατεῖ νὰ προσλάβῃ μορφὴν γενικῆς τινος νομοθεσίας. Τραγικὴ σύγκρουσις σημαίνει ἀμαρτάνειν πρὸς οἵανδήποτε πλευρὰν καὶ ἂν στραφῶμεν καὶ δὴ εἴτε ἀνταποκριθῶμεν εἴτε μὴ πρὸς τὸ ἀντιφατικὸν περιεχόμενον τῶν βιώσεών μας.

Αἱ συγκρούσεις ἢ αἱ δυσχέρειαι περὶ τὸ ἐκλέγειν.

Ἡ ἔλλειψις αὐστηρῶς καθωρισμένων ἠθικῶν νόμων, ἐφ' ὧν στηριζόμενοι θὰ ἠδυνάμεθα ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ καὶ ὑφ' οἵασδήποτε συνθήκας νὰ ῥυθμίζωμεν τὴν διαγωγήν ἡμῶν, καθιστᾷ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τι ὀφείλομεν ἐκάστοτε νὰ πράττωμεν τόσον δυσχερῆ καὶ ὠθεῖ ἡμᾶς συχνάκις ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ μας νὰ διακρίνωμεν τὸ καλύτερον καὶ προτιμότερον πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀπελπισίαν, τὴν σύγκρουσιν.

Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ ἐπὶ τῶν ἐνεργημάτων τῆς προτιμήσεως καὶ ἐκλογῆς, ἐπὶ τῆς σχέσεως καὶ τῆς διακρίσεώς των. Σχετικῶς ὀφείλομεν νὰ προτάξωμεν ὅτι συνήθως ἡ ἐκλογὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς προτιμήσεως, αὕτη δὲ ἐκφράζεται διὰ τῆς ἐκλογῆς, ἀμφοτέραι δὲ προϋποθέτουσι τὴν σύγκρισιν τῶν προτιμωμένων ἢ ὑπ' ἐκλογὴν εὕρισκομένων ἀντικειμένων. Ἐκλέγειν σημαίνει κατὰ ταῦτα συνήθως προτιμᾶν, προτιμᾶν δὲ πάντοτε συγκρίνειν. Λέγων ὅτι προτιμῶ τὸ α, ὑπονοῶ πάντοτε ὅτι τὸ προτιμῶ ἄλλου τινὸς ἀντικειμένου, τοῦ β ἢ τοῦ γ ἢ ἔστω καὶ ἀμφοτέρων. Ἡ προτίμησις ὅθεν καὶ ἡ ἐκλογὴ προϋποθέτουσι κατ' ἐλάχιστον ὅρον 2 ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα, διὰ νὰ δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ προτιμήσεως καὶ ἐκλογῆς, πρέπει νὰ ἐμφανίζωσι βαθμὸν τινα ἐνδιαφέροντος διὰ τὸ προτιμῶν ἢ ἐκλέγον πρόσωπον. Πλὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ὀφείλουσι νὰ παρουσιάζωσι καθ' ἑαυτὰ ἐξεταζόμενα λογικὸν τινα πρὸς ἀλληλα σύνδεσμον, ἐπιτρέποντα τὴν μεταξὺ των σύγκρισιν. Δύναμαι π.χ. νὰ εἴπω ὅτι προτιμῶ τὰ μαῦρα μάτια τῶν καστανῶν, ἀλλ' ἀποκλείεται νὰ συγκρίνω ταῦτα μετὰ τοῦ ἀναπτῆρος μου. Μεταξὺ τόσον ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχόντων ἀντικειμένων δύναμαι νὰ

ἐκλέξω μόνον, ὅταν ὑπάρχη μία κοινὴ βᾶσις συγκρίσεως, ἣτις βεβαίως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δὲν ὑπάρχει. Δὲν δύναμαι διὰ τοῦτο νὰ συγκρίνω ἡμισείαν ὀκᾶν κρέατος μετὰ μιᾶς συναυλίας, ἀλλὰ δύναμαι ἐν τούτοις ν' ἀποκλίνω ὑπὲρ τῆς διαθέσεως τῶν χρημάτων μου χάριν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου σκοποῦ ἢ καὶ νὰ συγκρίνω τὴν ἀπόλαυσιν ἐνὸς καλοῦ δείπνου πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐνδεχομένως θὰ μοὶ παρεῖχε μία συναυλία.

Ἡ σχέση ἐκλογῆς καὶ προτιμήσεως εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατὰ κανόνα μᾶλλον ἢ πρώτη παρουσιάζεται ὡς ἐξάρτησις τῆς δευτέρας ἢ ἀντιθέτως. Ἐντεῦθεν ὅμως δὲν ἔπεται ὅτι ἐκλέγειν σημαίνει κατ' ἀνάγκην προτιμᾶν, οὐδὲ κατὰ μείζονα λόγον ὅτι ἡ προτίμησις ἐκφράζεται πάντοτε διὰ τῆς ἐκλογῆς. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐκλέγω καὶ ἔνθα δὲν προτιμῶ: μεταξὺ π.χ. δύο ὁμοίων ἀντικειμένων ἐκλέγω ἀδιαφόρως τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετον εἶναι σύνηθες: ἅπαντα δηλαδὴ τὰ ἀντικείμενα τῆς προτιμήσεως δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀντικείμενα ἐκλογῆς. Οὕτω π.χ. προτιμῶν τὸ ὕφασμα τοῦτο ἐνὸς ἄλλου, ἀποκλίνω—ἐπειδὴ καὶ τὰ δύο δὲν εἶναι προσιτὰ εἰς ἐμέ—ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον προτιμωμένου: ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐκλέγω. Ἐφ' ὅσον ὅμως δύναμαι ν' ἀποκτήσω ἀμφοτέρω, παύω μὲν νὰ εὐρίσκωμαι πρὸ τοῦ διλήματος τῆς ἐκλογῆς, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ αἴρηται ἡ προτίμησις μου. Αἱ προτιμήσεις τοῦτέστιν εἶναι βασικῶς ἀνεξάρτητοι τοῦ γεγονότος τῆς ἐκλογῆς, ὑφιστάμενοι καὶ ἐκεῖ ἔνθα ζήτημα ἐκλογῆς δὲν τίθεται. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον εἶναι αἱ προτιμήσεις ἀνεξάρτητοι καὶ τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐκλογῆς: προτιμῶ δηλαδὴ καὶ ἐκεῖ ἔνθα δὲν δύναμαι νὰ ἐκλέξω ἢ ὅπου αἱ δυνατότητες τῆς ἐκλογῆς εἶναι περιορισμέναι ἢ καὶ ἄκρως ἀντίθετοι πρὸς τὰς προτιμήσεις μου. Οὕτω π.χ. προτιμῶ τὸν ἥλιον τῆς βροχῆς· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἐκλέξω μεταξὺ αὐτῶν ἐλευθέρως καὶ ὁπόταν θέλω. Αἱ προτιμήσεις τοῦτέστι δὲν αἴρονται διὰ τῶν περιορισμῶν, τοὺς ὁποίους συναντῶ ἐν τῇ πράξει, δι' ὃν λόγον ἐπιδέχεται νὰ προτιμῶ κάτι τὸ ἀδύνατον δι' ἐμέ ἐνὸς ἄλλου δυνατοῦ. Προκειμένου λ.χ. νὰ ἐκλέξω μεταξὺ μιᾶς σειρᾶς εἰκόνων διαφόρου ἀξίας, δὲν ἐκλέγω τὴν εὐθηνότεραν, διότι αὕτη μόνον εἶναι προσιτὴ εἰς ἐμέ. Εἰς μίαν τοιαύτην ὑποχώρησιν προβαίνω μόνον, ἐφ' ὅσον τὸ «προσιτὸν» εἰς ἐμέ συμβιβάζεται κάπως μὲ τὰς προτιμή-

σεις μου. Ὑπάρχουσιν ὅμως περιπτώσεις, καθ' ἃς καὶ τὸ «τίποτε» ἀκόμη εἶναι προτιμότερον τοῦ μετρίου ἢ τοῦ ποταποῦ: ἀπὸ μίαν κακὴν εἰκόνα προτιμῶ τὸν γυμνὸν τοῖχον τοῦ δωματίου μου.

Παρὰ ταῦτα ἀναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι αἱ δυνατότητες τῆς ἐκλογῆς, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἄρῳσι πλήρως τὰς προτιμήσεις ἐπηρεάζουσι ταύτας οὐσιωδῶς. Τὸ τοιοῦτον εὐρίσκει τὴν ἔκφρασίν του ἐν τῇ γνωστῇ παροιμίᾳ: «κάλιο ἓνα καὶ στὸ χέρι, παρὰ δύο καὶ καρτέρει». Τὰ ἐν τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ ἀναφερόμενα δύο ἀντικείμενα εἶναι πάντως προτιμότερα τοῦ ἐνός, καθὼς ἐξ ἄλλου τὸ θετικὸν καὶ βέβαιον τοῦ ἀορίστου καὶ ἀβεβαίου. Ὅταν δηλαδὴ τὸ α κρίνεται ὑπερτεροῦν τοῦ β κατὰ τινὰ τρόπον ἢ ἰδιότητα, τὸ δὲ γ τοῦ δ κατὰ τινὰ ἄλλην ἔποιμιν, τότε καὶ ἡ ἀθροισις $\alpha + \gamma$ εἶναι ὑπερτέρα τῆς $\beta + \delta$. Ὅταν ὅμως ὁ σύνδεσμος εἶναι ἀντίστροφος, δὲν δύναται ἐκ τῶν προτέρων νὰ λεχθῆ, ἐὰν $\alpha + \delta$ εἶναι ὑπέρτερον τοῦ $\beta + \gamma$, καθόσον ἡ συσχέτισις τῶν προτιμήσεων α, β καὶ γ, δ εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὸ ὑπερτεροῦν κατὰ τὴν μίαν ἔποιμιν—ἐν προκειμένῳ τὰ δύο ἀντικείμενα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἓν—νὰ ὑστερῆ ὡς πρὸς τὴν ἄλλην—κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς βεβαιότητος—καὶ ἀντιθέτως τὸ ὑστεροῦν ἐν τῇ ἀπλῇ συγκρίσει (α πρὸς β καὶ γ πρὸς δ) νὰ φαίνεται ὑπέρτερον ἐν τῇ συσχετίσει ($\beta + \gamma$ πρὸς $\alpha + \delta$). Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει δημιουργεῖται ἀνταγωνισμὸς προτιμήσεων, ὅστις ἐντεινόμενος δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς σοβαρὰς συγκρούσεις. Τὸ στοιχεῖον τοῦτέστι τῆς συγκρούσεως ἐνυπάρχει εἰς πᾶσαν ἐκλογὴν, ἀρκεῖ αὕτη νὰ μὴ διενεργῆται ἀδιαφόρως ἢ τοῦναντίον ἐν τῶν ἀντικειμένων ταύτης νὰ μὴ ὑπερτερῆ τοῦ ἄλλου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, καθόσον τότε ἡ ἐκλογὴ διενεργεῖται ἀπερισπᾶστως ἢ εἶναι μία καὶ ἀποκλειστική. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας χάνει αὕτη τὸν ἰδιάζοντα αὐτῆς χαρακτήρα τῆς ἀμφιβολίας, τοῦ δισταγμοῦ, τῆς ἀμφιταλαντεύσεως. Ἡ δεσχέρεια τοῦτέστι περὶ τὸ ἐκλέγειν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι διάφορα κριτήρια, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ προτίμησις, ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἄλληλα. Ἐχοντες π.χ. νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ διαφόρων οἰκιῶν λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν: τὴν θέσιν, τὸν χῶρον, τὴν τιμὴν, τὸ κομφορ κλπ. Ἐπειδὴ τυχὸν οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἀνταποκρίνεται ταῦτοχρόνως πρὸς ὅλα τὰ κριτήρια ταῦτα, δημιουργεῖται δυσχέρεια τις περὶ τὴν λήψιν ἀποφάσεων. Ἡ δυσχέρεια αὕτη, ἢ ὁποῖα

ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ ψυχολογικοῦ τύπου τοῦ ἐκλέγοντος προσώπου, τῆς ἀποφασιστικότητός του, τῆς περισκέψεως, τῆς διστακτικότητος, τῆς ἐπιπολαιότητος, τῆς ἀπειρίας του, τοῦ φόβου τῆς ἐπικρίσεως κλπ. ἡ δυσχέρεια αὕτη γεννᾶται καὶ ὅταν δύο ἢ πλείονα τῶν ὑπ' ἐκλογὴν ἀντικειμένων παρουσιάσωσιν ἴσον καὶ ζωηρὸν δι' ἡμᾶς ἐνδιαφέρον, ὑποχρεούμεθα δὲ πιεζόμενοι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων νὰ ἐκλέξωμεν. Ἐάν π.χ., ἐνδιαφερόμενοι ἐξ ἴσου τόσον διὰ τὸ α ὅσον καὶ διὰ τὸ β, ἠδυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν ἀμφοτέρω, κίνδυνος συγκρούσεως δὲν θὰ ἐδημιουργεῖτο. Ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ α καὶ τοῦ β δυνατὸν νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε τὸ ἐν ν' ἀποκλείη τὸ ἄλλο ἢ ἀμφοτέρω νὰ μὴ εἶναι συγχρόνως προσιτὰ τῷ αὐτῷ προσώπῳ. Τότε λοιπὸν ἡ ἐκκλογή τοῦ α γίνεται αἰσθητὴ ὡς στέρησις τοῦ β καὶ ἀντιστρόφως. Ἡ ἐκκλογή κατὰ ταῦτα διενεργεῖται ἀπερισπάστως εἴτε ὅταν αὕτη ἀποτελῇ ἄμεσον ἔκφρασιν τῆς προτιμήσεως, εἴτε ὅταν ἡ τελευταία, ἐλλείψει ἐνδιαφέροντος, δὲν ὑπάρχῃ παντελῶς. Ἀντιθέτως περισπᾶται αὕτη εἴτε διότι τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἡμῶν τείνει—λόγω τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουσι δι' ἡμᾶς τὰ ὑπ' ἐκλογὴν εὕρισκόμενα ἀντικείμενα—νὰ καταστῇ ἴσον ἢ ἀνάλογον ἐν σχέσει πρὸς πάντα τὰ ἐν λόγῳ ἀντικείμενα, εἴτε διότι τὰ διάφορα κριτήρια, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ προτιμήσεις μας, ἐπιδρῶντα ὡς ἐλατήρια δι' ἴσης ἢ ἀναλόγου ἐντάσεως ἐφ' ἡμῶν, ἀναιροῖσι τὰς δυνατότητας πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς ἐκλογῆς ἡμῶν.

Ἡ περὶ τὸ ἐκλέγειν ἐμφανιζομένη δυσχέρεια ἐξεταζομένη ἀπὸ ἀντικειμενικῆς πλευρᾶς ὀφείλεται εἴτε εἰς τὴν ἀντιφατικότητα ἢ ἐναντίωσιν τῶν ὀρεγομένων ἢ ὑπ' ἐκλογὴν εὕρισκόμενων ἀντικειμένων, εἴτε εἰς τὸ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ὑπὸ τὰς ἰσχυρούσας συνθήκας προσιτὰ τῷ αὐτῷ προσώπῳ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τόπον. Ἡ ἀπλουστερὰ μορφή τῶν συγκρούσεων ὑπὸ τὰς ἄνω ἐκτεθείσας ψυχολογικὰς προϋποθέσεις ἔγκειται ἐν τῇ δυσχερείᾳ περὶ τὸ ἀποκλίνειν ὑπὲρ τοῦ εἶναι ἢ μὴ εἶναι ἐνὸς ἀντικειμένου. Εἰς τὰς συνθετικωτέρας μορφὰς δὲν τιθέμεθα πρὸ ἐκλογῆς μεταξὺ ἀντιφατικῶν ἀντικειμένων, ἀλλὰ μεταξὺ ἐναντίων: τοῦ α ἔστω καὶ τοῦ β. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὅταν τὸ β εἶναι φύσει ἐναντίον πρὸς τὸ α, δὲν δύναται νὰ συνυπάρχῃ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὴν ἰδίαν ἄποιμιν. Ὅταν ἐπιθυμῶ νὰ πῶ ψυ-

χρόν ὕδωρ, δὲν δύναμαι νὰ θέλω νὰ εἶναι τοῦτο θερμόν. Βεβαίως, ἐπειδὴ τὰ ἐναντία ἔχουσι μέσον, ἐπιδέχεται νὰ ἐκλέξω τὸ μέσον τοῦτο. Πλὴν ὅμως τὸ χλιαρόν δὲν εἶναι οὔτε τὸ ψυχρόν, οὔτε τὸ θερμόν, οὐδὲ ἀποτελεῖ ἢ ἐκλογή του τὴν λύσιν τῆς ἀντιφάσεως, ὅσάκις σὶ ὀρέξεις μου στρέφονται ἀκριβῶς περὶ τὰ ἐναντία.

Ἡ μορφή αὕτη τῶν συγκρούσεων, ὀφειλομένη λόγῳ τοῦ πρὸς τὰ ἐναντία στρεφομένου ἐνδιαφέροντος τοῦ ὑποκειμένου ἀνάγεται εὐχερῶς εἰς τὴν πρώτην. Τὸ ψυχρόν ὡς τὸ μὴ θερμόν ἀποτελεῖ ἀντίφασιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ θερμόν ὡς τὸ μὴ ψυχρόν, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐκλογή διενεργεῖται ὡς μεταξὺ ἀντιφαικῶν ἀντικειμένων.

Ἐν τέλει ὀφείλομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν περίπτωσιν τῶν συγκρούσεων, καθ' ἣν ἡ ἐκλογή δὲν διενεργεῖται μεταξὺ ἀντικειμένων μὴ εὐρισκομένων ἐν ἄλλῃ τινὶ πρὸς ἄλληλα ἀντιθέσει, εἰμὴ μόνον ὡς πρὸς τὸ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι συγχρόνως προσιτὰ τῷ αὐτῷ προσώπῳ ὑπὸ τὰς ἰσχυρούσας συνθήκας. Ἐπειδὴ ἡ περίπτωσις αὕτη τῶν συγκρούσεων εἶναι ἐκ τῶν συνηθειστέρων, θὰ προτάξωμεν, πρὸ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως τῶν σχετικῶς ἀπλουστέρων περιπτώσεων, ἐν παράδειγμα διὰ νὰ καταστῇ ἐμφανὲς πόσον περίπλοκος δύναται ν' ἀποβῆ κατ' αὐτὰς ἡ ἐκλογή. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκλέγειν σημαίνει καὶ περιορίζειν τὰς ὀρέξεις ἐκ τῶν πολλῶν ὀρεγομένων ἀντικειμένων εἰς ὀλίγα ἢ καὶ εἰς ἓνα, συμφώνως πρὸς τὰς ὑπορχούσας δανατότητας, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὁποίων ἐκδηλοῦται ἡ προτίμησις, κατατάσσω καὶ διαβαθμίζω π.χ. βάσει καλαισθητικῶν κριτηρίων κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν τὰ ἐξῆς ἀντικείμενα: α, β, γ, δ, ε. Τὰ ἀντικείμενα α, β ὡς τελείως ἀπρόσιτα εἰς ἐμὲ ἀποκλείονται ἀφ' ἑαυτῶν. Κατ' ἀνάγκην περιορίζομαι λοιπὸν εἰς τὰ ἀντικείμενα, γ, δ, ε, ἡ δὲ ἐκλογή μου διενεργεῖται συμφώνως πρὸς τὰς προτιμήσεις μου, στρεφομένη τελικῶς πρὸς τὸ γ. Πρὸς τοῦτο ἀποκλίνω, διότι, ἐνῶ ἐν ἕκαστον τῶν ἀντικειμένων γ, δ, ε μοὶ εἶναι προσιτόν, τὸ ἄθροισμα αὐτῶν $\gamma + \delta + \epsilon$ μοὶ εἶναι δυσχερῶς προσιτόν. Διὰ τοῦτον δ' ἀκριβῶς τὸν λόγον ἐκλέγω. Δύναμαι ὅμως νὰ σταθμίσω καὶ ἄλλως τὰ πράγματα, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐκλογή μου ἔπρεπε μᾶλλον νὰ στραφῆ περὶ τὸ γ καὶ τὸ $\delta + \epsilon$, καθόσον, ἂν καὶ προτιμῶ τὸ γ τοῦ δ καὶ τοῦ ε λαμβανομένων κεχωρισμένως, πιθανὸν ἢ προσιτὴ εἰς ἐμὲ ἄθροισις τοῦ δ καὶ ε ($\delta + \epsilon$) ἐν σχέσει πρὸς τὴν προσιτὴν δι'

ἐμὲ ἀθροισιν $\gamma + \epsilon$ ἢ $\delta + \gamma$ νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἐκλογὴν μου. Ἐὰν κατατάσσω τὰ ἀντικείμενα $\alpha, \beta, \gamma, \delta, \epsilon$ κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην συμφώνως πρὸς τὰς καλαισθητικὰς μου περὶ αὐτῶν κρίσεις, πιθανὸν κρίνων ταῦτα ἀπ' ἀπόψεως χρησιμότητος νὰ ὑποχρεωθῶ νὰ τὰ κατατάξω εἰς τὴν σειρὰν $\gamma, \epsilon, \beta, \alpha, \delta$. Ἡ ἐκλογὴ μου ἀποβαίνει διάφορος, εἰάν ὀδηγηθῶ ἐκ τῆς χρησιμότητος ἢ τῆς ὠραιότητος τῶν ἀντικειμένων τούτων ἢ ἐν τέλει κατὰ πόσον ταῦτα εἴτε ὑπὸ τὴν μίαν εἴτε ὑπὸ τὴν ἄλλην ἐποψιν εἶναι προσιτὰ εἰς ἐμέ. Οὕτω δημιουργοῦνται τρεῖς κατατάξεις τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων, στηριζόμεναι ἐπὶ προτιμήσεων διαφόρως προσανατολισμένων. Πόσον ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δυσχεραίνεται ἢ ἐκλογὴ γνωρίζει ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας του πείρας, ὡς ἐπίσης πόσον περιπλέκεται αὕτη, εἰάν θελήσωμεν (ἢ ὑποχρεωθῶμεν εἰς τοῦτο) νὰ ἐναρμονίσωμεν τὰς προτιμήσεις μας πρὸς ἐκείνας (τὰς ἴσως τελείως διαφόρους) ἄλλου τινὸς προσώπου.

Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ ἀντικειμένων μὴ συγχρόνως προσιτῶν τῷ αὐτῷ προσώπῳ διενεργεῖται αὕτη ὡς μεταξὺ ἀντιφατικῶν ἢ ἐναντίων ἀντικειμένων. Ὄταν δηλαδή, ἀμφιταλαντευόμενος μεταξὺ α καὶ β δύναμαι νὰ ἐκλέξω μόνον τὸ ἐν ἑξ αὐτῶν, τότε ἡ ἐκλογὴ τοῦ α σημαίνει τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ β . Κεχωρισμένως, ἰσοδυναμεῖ τὸ α καὶ β πρὸς τὸ $\delta \nu \alpha \tau \acute{o} \nu$, ἐν τῇ ἀθροίσει των ὅμως $(\alpha + \beta)$ πρὸς τὸ $\acute{\alpha} \delta \nu \alpha \tau \acute{o} \nu$. Τὸ δίλημμα τοῦτέστι τίθεται ἢ α ἢ β , ὅπερ ἐν ἀναλύσει ἐκφράζει ἢ α καὶ μὴ β ἢ β καὶ μὴ α . Ὁ ἀναλυτικὸς οὗτος τύπος εἶναι ὁ γενικὸς τύπος, εἰς τὸν ὁποῖον δύνανται ν' ἀναπτυχθῶσι πᾶσαι αἱ συγκρούσεις, ἀκόμη καὶ ἐκεῖναι αἱ ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀντιφατικότητα τοῦ ἀντικειμένου. Ὄταν ἐκλέγω μεταξὺ α καὶ μὴ α , ἐκλέγω τὸ μὲν ἢ τὸ δὲ εἰς βάρος ἢ χάριν ἄλλου τινὸς ἀντικειμένου. Ἐκλέγων μεταξὺ τοῦ νὰ φάγω ἢ τοῦ νὰ μὴ φάγω, ἀποκλίνω π.χ. ὑπὲρ τοῦ δευτέρου χάριν τῆς ὑγείας μου ἢ τῆς διαθέσεως τῶν χρημάτων μου ὑπὲρ ἄλλου τινὸς σκοποῦ. Οὐσιαστικῶς λοιπὸν τὸ α σημαίνει τὸ μὴ εἶναι ἄλλου ἀντικειμένου β , ὅπως καὶ ἀντιστρόφως. Αὕτη εἶναι ἡ μορφή πάσης ἀντιφάσεως, τοῦλάχιστον εἰς τὸ πεδῖον τῶν ὀρέξεων, τῶν συναισθημάτων καὶ τῆς βουλήσεως. Ἀκόμη καὶ ἡ τόσον ἀπλῆ εἰς τὴν μορφήν της ἐρώτησις τοῦ Ἀμλέτου: **TO BE OR NOT TO BE** περιλαμβάνει εἰς ἑκάτερον μέλος της θέσιν καὶ ἄρσιν, Ὁ θάνατος εἰ-

ναι ἢ ἄρνησις, ἀλλ' εἶναι καὶ ἡ παῦσις τῶν δεινῶν, ἢ ζωὴ εἶναι ἢ θέσις, ἀλλὰ καὶ ὁ πόνος. Ἐκλέγων τὴν ζωὴν, ἐκλέγει καὶ τὴν χαρὰν· ἐκλέγων τὸν θάνατον, ἐκλέγει καὶ τὴν ἄρσιν τοῦ πόνου. Καὶ ἐδῶ ἀρ-
χεται ἡ ἀμφιβολία: πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἢ ζωὴ μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ὀδύνας τῆς ἢ ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖας ἐνῶ μὲν εἶναι ἡ ἀνάπαυσις, εἶναι ὅμως καὶ ἡ ἄρνησις πάσης θετικῆς χαρᾶς.

Εἴπομεν ὅτι τὰ διὰ διαφόρους αἰτίας ἀλληλα ἀποκλείοντα ἀντι-
κείμενα διάκεινται μεταξὺ των, ὡς ἐὰν ταῦτα ἦσαν ἀντιφατικά ἀντι-
κείμενα. Λέγομεν «ὡς ἐάν», διότι πράγματι ταῦτα δὲν εἶναι ἐν τῇ οὐ-
σίᾳ των ἀντιφατικά, οὐδὲ ἀποκλείει ὑπ' ἄλλας συνθήκας τὸ α τὸ β,
ὡς ἀποκλείει πάντοτε τὸ α τὸ μὴ α καὶ τὸ β τὸ μὴ β. Ἐπειδὴ ὅμως
τὸ α ἐμφανίζεται ὡς παρεπόμενον, ὡς ἀκολουθία τοῦ μὴ εἶναι τοῦ β
καὶ ἀντιστρόφως, δύναται πράγματι νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ α διάκειται πρὸς
τὸ β ὡς τὸ α πρὸς τὸ μὴ α. Ἡ ἀντιφατικότης τοῦ α καὶ β περιορί-
ζεται ἐν ὀρισμένῳ μόνον χρόνῳ, καθ' ὃν ταῦτα εἶναι ἀδύνατον νὰ
συνυπάρχωσιν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐμφανίζουσι τὰ ἀντικείμενα
ταῦτα, καθὼς καὶ τὰ εἰς αὐτὰ ἀναφερόμενα ἐνεργήματα τῆς ἐκλογῆς
ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἀντιφατικά ἀντικείμενα τῆς λογικῆς περιοχῆς καὶ
τὰς πρὸς ταῦτα σχετιζόμενας ἀντιφατικὰς ἀποφάνσεις. «Τὸ αὐτὸ ἅμα
ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ἀδύνατον αὐτῷ κατὰ τὸ αὐτό». Ἡ συλλο-
γιστικὴ αὕτη ἀρχὴ ἀποκλείει τὴν ἀντιφατικότητα τῶν ἀποφάνσεων ἐν
τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὅταν αὗται ἀναφέρονται πρὸς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον,
ἐξεταζόμενον ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν καὶ τὰς αὐτὰς συνθήκας⁵⁾. Τὸ

5) Ἡ συμπερίληψις τοῦ χρονικοῦ παράγοντος ἐν τῇ διατυπώσει τῆς συλλογιστικῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως δικαιολογεῖται μόνον, ἐφ' ὅσον λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἢ ἐν τῷ χρόνῳ ἀλλοίωσις τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀντικειμένου. Κα-
κῶς ὅμως, διότι, ἐνῶ βεβαίως τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον α, ὑπάρχον τὴν
στιγμὴν ταύτην, δύναται βραδύτερον νὰ μὴ ὑπάρχη, ἀντιθέτως ἢ λογικῶς
καθορισθεῖσα ἔννοια τοῦ α εἶναι ἀνεξάρτητος πάσης ἐν τῷ χρόνῳ μεταβολῆς
τοῦ ἐμπειρικοῦ α. Τὸ ἀλλοιωθὲν α δὲν εἶναι πλέον α, ἀλλ' ἔστω α' καὶ ἡ
πρὸς τοῦτο ἀνταποκρινομένη νέα ἔννοια δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀρχικὴν
τοῦ α. Αὐστηρῶς λογικῶς ἔδει λοιπὸν ἢ συλλογιστικὴ ἀρχὴ τῆς ἀντιφάσεως
νὰ μὴ περιλαμβάνη χρονικοὺς περιορισμοὺς ἐν τῇ διατυπώσει τῆς, διότι οὕ-
τως τίθεται ὑπεράνω ταύτης ὁ χρόνος ἢ περιορίζεται τὸ κῦρος τῆς δι' ὀρι-
σμένην στιγμὴν τοῦ χρόνου, ὅποτε ἡ ἀρχὴ αὕτη προσεγγίζει πρὸς μίαν FI-
CTION. Διὰ νὰ διατηρήσῃ ἀντιθέτως τὸ κῦρος τῆς ὀφείλει νὰ ἐκφράζη τὸ

κρίνον ὑποκείμενον εὐρίσκεται τρόπον τινὰ πρὸ τοῦ προβλήματος ὅπως στραφῆ πρὸς τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον τῶν μελῶν τῆς ἀντιφάσεως, ἀποκλειομένης τῆς δυνατότητος νὰ δεχθῆ ταῦτοχρόνως ὡς ἀληθῆ ἀμφότερα. Βεβαίως φέρει καὶ τὰς συνεπείας τῆς τοιαύτης τοῦ ἐκλογῆς, καθόσον ἀποφεύγον τὴν ἀντίφασιν δὲν διαφεύγει καὶ τῆς εὐθύνης, τὴν ὁποίαν συνεπάγεται ἡ ἐκλογή του. Τοῦτο ἰσχύει τόσον ἐπὶ τοῦ λογικοῦ, ὅσον καὶ τοῦ πρακτικοῦ (εἰδικώτερον τοῦ ἠθικοῦ) πεδίου. Ἡ ἐκλογή τοῦτέστιν ὡς τοιαύτη λόγῳ τῆς συνυφασμένης πρὸς ταύτην εὐθύνης δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀδιάφορος, οὐδὲ λύεται πᾶσα ἀντίφασις, ὅταν μάλιστα προσλαμβίῃ χαρακτῆρα προβληματικὸν καὶ διλημματικόν, μὲ τὸ νὰ ἐκλέξωμεν ἀνευθύτως καὶ ἀδιαφόρως τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον τῶν ἀντιφατικῶς ἀποκλειομένων μελῶν αὐτῆς, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οὕτω πράττοντες δὲν περιπίπτομεν εἰς ἀντίφασιν, διότι μοιραίως θὰ τὴν συναντήσωμεν βραδύτερον, ἔστω καὶ ἐὰν εἰς τὰ πρῶτα ἡμῶν βήματα τὴν ἀποφύγωμεν. Ἄλλ' ὅπως ἐν τῷ καθ' ἡμέραν τοῦλάχιστον βῶ, ὄχι μόνον ἡ ἐσφαλμένη κρίσις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀντιφατικότης δύναται νὰ εἶναι ἀδιάφορος καὶ νὰ μείνῃ ἀνευ ἀπωτέρων συνεπειῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν ὀρέξεων καὶ ἐπιθυμιῶν ὑπάρχουσιν ἀντιφάσεις, προτιμήσεις καὶ ἐπιλογαὶ μηδεμίαν συνεπαγόμεναι εὐθύνην. Διὰ τοῦτο ἅπασαι αἱ ἀντιφάσεις δὲν ὀδηγοῦσιν εἰς συγκρούσεις, οὐδὲ πᾶν πρόβλημα ἐκλογῆς ἐξελίσσεται εἰς δίλημμα. Ὅταν ὅμως ἡ προτίμησις τοῦ α ἀντιστοιχῆ πρὸς τὴν ὑποτίμησιν τοῦ β καὶ τόσον τὸ α ὅσον καὶ τὸ β ἔχωσι τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν διὰ τὸ ἐκλέγον πρόσωπον, τότε εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς περιπτώσεως δεδικαιολογημένως φερούσης τὸ ὄνομα τῆς συγκρούσεως. Ἡ ἐκλογή ἔχει τότε πλεον τοιαύτην σημασίαν, ὥστε, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἀποβῆ ἡ ἀπόφασις, προσβάλλεται διὰ ταύτης αὐτὴ αὕτη ἡ ἀξία καὶ ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐκλέγοντος προσώπου. Οὕτω π. χ. οἱ στενοὶ δεσμοὶ ἀφοσιώσεως πρὸς μίαν κατάσκοπον (ἰδελφὴν ἡμῶν ἢ ἐρωμένην) ἔρχονται εἰς ὀξείαν ἀντίφασιν

μονοσήμαντον τῆς ἐννοίας, ὅποτε ἰσχύει καὶ περὶ ἐννοιῶν, αἵτινες ἐκφράζουσι κάτι τὸ δυναμικὸν οἷον κίνησιν, γίγνεσθαι, μεταβολήν, ἐξέλιξιν. Τοῦτο νομιζομεν ἐκφράζει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων «Ἀρχὴ δὲ . . . οὐ τὸ ἀξιούν, ἢ εἶναι τι λέγειν, ἢ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ σημαίνειν γέ τι, ὡς αὐτῷ καὶ ἄλλῳ (ἄνθρωπῳ)».

πρὸς τὰ βαθέα αἰσθήματα ἡμῶν πρὸς τὴν πατρίδα. Ἡ σύγκρουσις εἶναι μοιραία καὶ ἡ καταστροφή βεβαία, οἷαδήποτε καὶ ἂν ἀποβῆ ἡ ἐκλογή.

Ἐπὶ διάφορον ἔποψιν θεὸν νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ ἠθικοὶ συγκρούσεις, αἱ ἔλκουσαι τὴν προέλευσίν των οὐχὶ ἐκ τῆς ἀντιφατικότητος ἢ τῆς ἐναντιώσεως τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀντιφατικότητος καὶ ἐναντιώσεως τῶν διαθέσεων καὶ ἐνεργημάτων τοῦ ἠθικοῦ προσώπου.

Βεβαίως εἶναι λογικῶς κάπως δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὰς συγκρούσεις τῆς μιᾶς κατηγορίας ἀπὸ τῆς ἄλλης, καθόσον εἰς ἀμφοτέρας ἡ ἀντιφατικότης συνανιᾶται τόσον ἐν τῷ πεδίῳ τῶν διαθέσεων καὶ βιώσεων τοῦ ὑποκειμένου, ὅσον καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν πρὸς ταύτας συνδεομένων ἀντικειμένων. Ἡ διάκρισις των στηρίζεται συνήθως εἰς τὴν ἐξέτασιν κατὰ πόσον αἱ συγκρούσεις ἔχουσι τρόπον τινὰ μοιραίαν μορφήν καὶ εἶναι ἐν μέρει ἀνεξάρτητοι τῆς ψυχικῆς ὑφῆς τῶν βιούντων ταύτας προσώπων ἢ τοῦναντίον ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διασπάσεως αὐτῶν.⁶⁾ Ἐπὶ τὴν τελευταίαν πάντως ἔποψιν εἴμεθα οἱ πλεῖστοι ἠθικῶς μικτοὶ τύποι. Αἰσθήματα συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας διαδέχονται ἀλλήλα καὶ δὴ, ὡς ἀπέδειξεν ὁ FREUD, στρέφονται ταῦτα πολλάκις πρὸς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἢ πρόσωπον. Ἀκόμη καὶ ὁ ἀγαθώτερος ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς ἐκδηλώσεις φθόνου, μίσους καὶ κακίας, γνωρίζων στιγμὰς ψυχικῆς στειρότητος καὶ ἠθικῆς κατωτερότητος, καθὼς καὶ ὁ μοχθηρότερος δύναται νὰ ἐμφανίσῃ δείγματα καλωσύνης, γενναιότητος καὶ τιμῆς, Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ἀντιθέσεων, τῆς διττότητος τοῦ διακεῖσθαι πηγάζουσιν ἐσωτερικαὶ διαμάχαι καὶ συγκρούσεις ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἠθικοῦ προσώπου νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου καὶ τοῦ κατωτέρου, τῆς θετικότητος καὶ τῆς ἀρνητικότητος, τοῦ δέοντος καὶ τῶν ἄλλων του. Χαρακτηριστικὴ τῆς τοιαύτης ἐσωτερικῆς διαμάχης ἀποβοσίνει ἡ περιγραφή τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει ὁ Ἀπόστολος Παῦ-

6) Ἐνοεῖται ὅτι καὶ τοῦ τραγικοῦ ἥρωος ἡ μοῖρα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς αὐτοῦ προϋποθέσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων τὸ τραγικὸν δίλημμα δὲν θὰ προέκυπτεν ἢ θὰ εἶχε πιθανὸν τέλος τετριμμένον, ἐὰν μὴ καὶ κωμικόν.

λος εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του.')

Ἡ ὑφισταμένη ἀντιφατικότης μεταξὺ βουλήσεως καὶ πράξεως, βαθυτέρας ἐπιγιώσεως τοῦ δεοντος καὶ τῶν ἀντιτασσομένων εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τούτου ὅσων εὐρίσκει παρ' Ἀποστόλου Παύλου ὀξυτάτην ἔκφρασιν.

Πλὴν τῶν γνωστοτάτων τούτων εἰς πάντας ἠθικῶν συγκρούσεων ὑπάρχουσιν ἄλλαι, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀντίθεσιν, εἰς τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ ἐλθῶσι πρὸς ἀλλήλας αὐταὶ αὐταὶ αἱ δεοντολογικαὶ ἐπιταγαί. Ὑπάρχουσι στιγμαὶ ἐν τῷ βίῳ, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀγνοεῖ τί ὀφείλει νὰ πράξῃ. Ὁ ἴδιος ἄνθρωπος θὰ ἐγνώριζε καλῶς πῶς ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὴν δεοντολογικὴν ἐπιταγὴν α, εἰάν ἀντιμετώπιζε ταύτην κεχωρισμένως τῆς β. Τώρα ὅμως ἔρχονται αὐταὶ εἰς τοιαύτην πρὸς ἀλλήλας σχέσιν λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν, ὥστε τὸ εἶναι τοῦ α νὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς τὸ μὴ εἶναι τοῦ β καὶ ἀντιστρόφως. Ποίαν ἐκ τῶν δύο ὀφείλομεν χάριν τῆς ἄλλης νὰ θυσιάσωμεν ἢ ποίαν νὰ προτιμήσωμεν; Ἴδου ἐν ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν θεωρίαν οὐχὶ ὀλιγώτερον τῆς πράξεως πρὸ ἀδιεξόδου.

Λογικῶς ἐξεταζόμεναι παρουσιάζουσιν αἱ ἠθικαὶ συγκρούσεις πάσης προελεύσεως τὴν αὐτὴν μορφήν πρὸς τὰς κοινὰς συγκρούσεις ἥτοι μορφήν διαζεύξεως, ἧς ἑκάτερον μέρος περιλαμβάνει κατ' ἀντιπεπονητότα λόγον θέσιν καὶ ἄρσιν τῶν ἀντιφατικῶς ἀποκλειομένων ἀντικειμένων. Λόγῳ τῆς ὁμοιότητός των ταύτης τυγχάνουσι πάντα τὰ περὶ τῶν κοινῶν συγκρούσεων λεχθέντα ἐφαρμογῆς ἐπὶ τῶν ἠθικῶν συγκρούσεων. Ὡς ἐκεῖναι ἐμφανίζονται καὶ αὐταὶ μόνον εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς δυσχερανομένης ἐκλογῆς ἐξ ἀφορμῶν ὑποκειμενικῶν ἢ ἐκ συνδυασμῶν ἀντικειμενικῶν. Ἐὰν ἐν τῶν μελῶν τῆς διαζεύξεως παρουσίαζε μικρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἐκλέγον πρόσωπον ἢ ἐξήσκει ἐπ' αὐτοῦ ἕλξιν μηδαμινὴν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἕτερον μέλος τῆς διαζεύξεως, θὰ ἠδύνατο μὲν πάντοτε ἀκόμη νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐκλογῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ περὶ συγκρούσεως. Μόνον ἐφ' ὅσον ἡ ὑποχρεοῦσα πρὸς α τάσις εἶναι ἐξ ἴσου ἰσχυρὰ πρὸς τὴν πρὸς τὸ β ὁσπὴν, μόνον τότε πηγάζει ἐκ τῆς δυσχερανομένης ἐκλογῆς ἢ σύγκρουσις. Ὄντως, εἰάν αἱ προτιμήσεις μας συνέπιπτον πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις μας, περιπτώσεις συγκρούσεως σπανίως θ' ἀνεφύετο. Τὸ ὅτι ὅμως τὸ προτιμώ-

7) Πρὸς Ῥωμαίους ζ' 14—25—.

μενον δὲν συμπίπτει πάντοτε πρὸς τὸ προτιμητέον, εἶναι, νομίζομεν, ἀρκούντως γνωστόν, καθὼς καὶ ὅτι σκοπὸς πάσης ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως εἶναι ν' ἀναπτύξῃ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν προδιάθεσιν, ἵνα, ὅπου καὶ ὅταν ἀντικρούσωμεν τοῦτο, ἐκπληρῶμεν τὸ δεοντολογικὸν περιεχόμενον τῶν βιώσεών μας ἄνευ ἐσωτερικῶν διαταράξεων καὶ περιπλοκῶν. Διὰ τοῦ ἠθισμοῦ τοῦ ἀτόμου πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεών του, διὰ τοῦ ἀναπτυσσομένου ἔρωτος πρὸς τὰς διὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀποκαλυπτομένας ἀνωτέρας ἀξίας, ἐν τέλει δὲ διὰ τῆς παγιώσεως ἠθικῶν πεποιθήσεων τοῦ ἠθους καὶ τοῦ χαρακτῆρος δημιουργεῖται ἡ ὅλη ἐκείνη ἐσωτερικὴ προδιάθεσις πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀπέχθεια πρὸς τὸ ποταπὸν, διὰ τῶν ὁπίων διευκολύνεται τοσοῦτον ἡ ἠθικὴ διαγωγή τοῦ ἀτόμου, ἀπομακρυνομένης ἅμα τῆς ἐσωτερικῆς κολάσεως τῶν ἠθικῶν συγκρούσεων καὶ ἀντιφάσεων.

Σύγκρουσις ἐπιτακτικότητος καὶ ἀξίας.

Ἐν ἓκ τῶν θεμάτων, τὸ ὁποῖον κατὰ κύριον λόγον ἀπησχόλησεν ἡμᾶς ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ, ὑπῆρξε νὰ καθορίσωμεν ποία ἀξία ἐν ἑκάστη εἰδικῇ καὶ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ὀφείλει ν' ἀποτελῇ τὸ ἀπὸλυτον ἀντικείμενον τῶν προτιμήσεών μας. Ἐβεβαιώθημεν ὅτι τὸν ῥόλον τοῦτον τοῦ ἀπολύτου ἀντικειμένου δὲν δύναται ν' ἀναλάβῃ οἷαδήποτε ἀνωτέρα ἀξία, τοῦναντίον δὲ ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀνταποκρινώμεθα ἑκάστοτε πρὸς ἐκείνην τὴν ἀξίαν, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν αἰτημάτων τῶν κατ' ἰδίαν συνθηκῶν. Ἀκόμη δηλαδή καὶ ὅταν τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον τῶν κλίσεών μας εἶναι ἀνώτερον τοῦ δεοντολογικοῦ περιεχομένου τῶν συγκεκριμένων ἠθικῶν περιπτώσεων, ἡ προτίμησίς μας ὀφείλει νὰ στρέφῃται πρὸς τὸ κατώτερον, ὡσάκις τοῦτο τυγχάνῃ ἐπιτακτικώτερον τοῦ ἀνωτέρου. Εἶναι ἁπλῶς κανὼν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῶν κλίσεων καὶ ῥοπῶν μας εὐρίσκεται ἐπὶ χαμηλοτέρου ἐπιπέδου τοῦ δεοντολογικοῦ περιεχομένου τῶν βιώσεών μας, κανὼν, ὅστις δὲν ἐπιτρέπει τὴν διαπύπωσιν ἠθικοῦ νόμου, καθ' ὃν «πρὸς τὸ ἀνώτερον ὡς τοιοῦτον καὶ ἀδιαφόρως τῶν συνθηκῶν ὀφείλει νὰ στρέφῃται ἡ προτίμησίς μας», καθόσον τὸ συγκεκριμένον Δέον ἀντιτίθεται πρὸς πᾶσαν αὐτῶν διάφορον κλίσιν ἢ ῥοπὴν, ἀσχέτως ἂν τὸ

περιεχόμενον τούτων, κρινόμενον ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς δεοντολογικῆς ἐπιταγῆς, εἶναι ἀνώτερον ἢ κατώτερον ταύτης. Ἐκ παραλλήλου ὅμως ἐξηκριβώσαμεν ὅτι τὸ ἐπιτακτικῶς ἐπιβεβλημένον ὀφείλει νὰ προηγῆται χρονικῶς μόνον τῶν λοιπῶν προτιμήσεών μας καὶ ὅτι ἡ ὑπεροχὴ του ἐναντι τῶν ἀνωτέρων ἀξιολογικῶν ἀντικειμένων ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν συντελεστὴν τοῦ χρόνου. Ἡ ἱεραρχικὴ διαβάθμισις τῶν ἀξιῶν καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης στηριζομένη τάξις τῶν προτιμήσεων, ἣτις χαρακτηρίζει τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ προσώπου, ἀποκαθίστανται εὐθὺς ὡς ἡ ἐπιτακτικότης παύση νὰ διέπη τὸ ἠθικὸν συνειδός. Παρὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐν εἶναι βέβαιον, καὶ τοῦτο ἀνησυχεῖ ἡμᾶς περισσότερον, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου τῆς ἐπιτακτικότητος πρὸς τὴν ἀξιολογικότητα, ἰδίᾳ πρὸς ἐκείνην τῶν ἀνωτέρων σφαιρῶν, περιέρχεται ἡ τελευταία εἰς σοβαρώτατον κίνδυνον, γεννῶνται δ' ἅμα συγκρούσεις ὄλως ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος, καθιστῶσαι προβληματικὴν τὴν ὑπαρξιν τόσοσιν τῶν ἀτόμων, ὅσον καὶ τοῦ ὑπερατομικοῦ ὄλου τοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπάρχουσι κρίσεις ἐν τῇ ἠθικῇ σφαίρᾳ προερχόμεναι ἐκ τοῦ ὅτι αἱ μὲν κλίσεις καὶ τάσεις τοῦ προσώπου στρέφονται πρὸς τὸ εὐγενέστερον καὶ ἀνώτερον, ἐνῶ ὅλαι αἱ συνθῆκαι τῆς ζωῆς ὑποχρεοῦσιν αὐτὸ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν κατωτέρων καθηκόντων καὶ ἔργων. Ἡ σωρεία τῶν ἐκ τῶν συνθηκῶν τούτων πηγαζουσῶν ὑποχρεώσεων — αἵτινες εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον πρὸς τὰς συνθήκας συνάρτησιν, εἰς τρόπον ὥστε τούτων μεταβαλλομένων νὰ μεταβάλλωνται καὶ ἐκεῖναι — εἶναι τοιαύτη, ὥστε τίθεται πλέον καθαρῶς ζήτημα ἐπαρκείας χρόνου, κατὰ πόσον τὸ ἠθικὸν πρόσωπον θὰ δυνηθῆ ν' ἀνταποκριθῆ τόσοσιν πρὸς τὸ δεοντολογικὸν περιεχόμενον τῶν βιώσεών του, ὅσον καὶ πρὸς τὰς εὐγενεστέρας του βλέψεις καὶ τὸν ὑψηλότερόν του προορισμόν. Ἡ ἔλλειψις χρόνου, ἐκδηλουμένη καὶ ὡς κόπωσις, βαρύνει οὕτω τραγικῶς τὴν ζωὴν ὄλων ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες, παρὰ τὴν ἐσωτερικῆν των τάσιν πρὸς τὸ ἀνώτερον, ὑποχρεοῦνται νὰ καταγίνωνται εἰς κατώτερα τῆς ψυχικῆς των ὑφῆς ἔργα. Ἐκ τῆς τοιαύτης κατισχύσεως τοῦ ποσοτικοῦ στοιχείου ἐναντι τοῦ ποιοτικοῦ, τῆς ἐπιτακτικότητος πρὸ τῆς ἀξιολογικότητος, ἐπέρχεται ὁ κίνδυνος τοῦ παραγκωνισμοῦ καὶ τῆς καταδυναστεύσεως τῶν ἀνωτέρων ἀξιῶν. Αὗται κατήντησαν σή-

μερον ἄπλαϊ μόνον παιδιαί, κολοκυνθόσποροι ἀποφλοιούμενοι εἰς τὸς ὥρας τῆς ἀνίας. Ἀντιθέτως τὸ βιοῦν ταύτας καὶ ζωηρῶς ὑπ' αὐτῶν ἐλκόμενον πρόσωπον δὲν δύναται εἰμὴ τελικῶς ν' ἀντιληφθῆ τὴν κατίσχυσιν τῶν κατωτέρων δεοντολογικῶν μορφῶν ὡς μίαν σκιὰν ἀρνητικότητος πίπτουσαν εἰς ὅ,τι ἀνώτερον καὶ ἱερώτερον πιστεύει. Ἡ πνιγομένη εὐγενεσιτέρα πνοή, ἢ καταπατωμένη ἀνάτασις, ὃ συνθλιβόμενος ἐνθυσιασμός δὲν δύναται εἰμὴ νὰ καταλήξωσιν εἰς ἐσωτερικὴν θύελλαν, ἀγανάκτησιν, ἐπανάστασιν, ἐὰν μὴ — ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀντιστάσεως — εἰς τὸν θρυμματισμὸν τοῦ ἡθους, τὴν ἀπαγοήτευσιν τοῦ προσώπου, τὴν ἠθικὴν ἐκμηδένισιν.

Κάποια πρόνοια βεβαίως φροντίζει, ὥστε οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων ν' ἀγνοῶσι πᾶσαν ἀνωτέραν «κλήσιν» καὶ ἢ ὑπαρξίς των νὰ ὀλοκληροῦται διὰ τῆς τυπικῆς ἐπιτελέσεως τῶν καθημερινῶν των καθηκόντων, συχνάκις μάλιστα μόνον τῶν ἐπαγγελματικῶν τοιούτων (μεταξὺ 8ης πρωϊνῆς καὶ 1ης μετὰ μεσημβρίαν), παραδιδόμενοι εἰς τὰς ἐλευθέραις των στιγμᾶς εἰς τὰς τυχαίας των κλίσεις καὶ ματαίας των ἐπιδιώξεις. Ὁ ἀνώτερος ἄνθρωπος ὅμως, τοῦ ὁποίου αἱ εὐγενέστεραι βλέψεις δὲν μετρῶνται μὲ τὸν γνῶμονα τῆς κοινωνικῆς χρησιμότητος καὶ ματαιοδοξίας, ἀφ' εἰδὸς μὲν συναισθάνεται βαθέως τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν καθημερινῶν του καθηκόντων, ἀφ' ἑτέρου δὲ βαρύνει ἐπὶ τῆς ψυχῆς του ἢ καταδίκη τῆς κατωτέρας του ζωῆς. Βεβαίως εὐρίσκουσιν αἱ ἰσχυραὶ φύσεις τὴν διέξοδον: θριύουσι τὰ δεσμά, ἐλευθεροῦνται! Συνήθως ἢ στάσις των αὕτη παρεξηγεῖται. Τὴν δικαίωσιν των εὐρίσκουσι τελικῶς μόνον διὰ τῆς ἀνωτέρας ἀξίας, τὴν ὁποίαν ὑπηρετοῦσι καὶ πραγματοποιοῦσιν. Ἡ ἀπελευθέρωσις των ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ἐσωτερικῶν διαταράξεων, οὐδὲ συντελεῖται αὕτη ἄνευ σοβαρῶν συγκρούσεων. Μόνον ἄνθρωποι ἀπολέσαντες τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης παραβλέπουσι τὴν πληθὺν καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν καθημερινῶν των καθηκόντων, ὀχυρούμενοι ὅπισθεν τοῦ προσχήματος ὅτι τὰ ἀνώτερά των ἔργα καὶ οἱ εὐγενέστεροί των σκοποὶ δὲν τοῖς ἐπιτρέπουσι ν' ἀναλίσκωσι τὰς πολυτίμους των δυνάμεις διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ὑποδεεστέρων ἔργων. Ἀπὸ τῆς ἄλλης ὅμως πάλιν πλευρᾶς εἶναι ὀδυνήρα ἢ σκέψις: Πόσοι ἄνθρωποι, βαδίζοντες βραδέως τὸν σκονισμένον δρόμον τῆς τεθραυσμένης των ὑπάρ

ξεως μακρὰν τῆς λεωφόρου τῶν ἡρώων καὶ τῶν χειροκροτημάτων τοῦ πλήθους, ὑποχρεοῦνται καὶ τὴν ὑγείαν των νὰ θυσιάζωσι διὰ ν' ἀνταποκριθῶσι πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ περιβάλλοντός των καὶ πρὸς τὰς ἐκ τῶν ὄρων τούτων πηγαζούσας δι' αὐτοὺς ταπεινάς μὲν, ἀλλὰ τόσον βαρύτερας ὑποχρεώσεις των.

Τὸ πρόβλημα λαμβάνει ἤδη τὴν ἐξῆς ἀντινομικὴν μορφήν.

PRO: Ἡ κατίσχυσις τῆς ἐπιτακτικότητος ἔναντι τῆς ὑπεροχῆς, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνώτερον καὶ δὴ παρ' ὅλην τὴν ἐπιβαλλομένην προτίμησιν τῆς ἐπιτακτικότητος ἔναντι τῆς ἀνωτερότητος, δὲν δικαιολογεῖται, ἐφ' ὅσον ἡ κατίσχυσις αὕτη, ἀνεκτὴ πάντοτε ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι εἶναι προσωρινὴ καὶ ἀπλῶς ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιβεβλημένη, οὐχὶ δὲ οὐσιαστικὴ οὐδὲ ἀξιολογικῶς δεδικαιολογημένη, καταλήξῃ εἰς τὴν καταδυνάστευσιν, τὸν παραγκωνισμόν, τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀξιολογικῶν ἀνωτέρων προτιμήσεων καὶ βιώσεων.

CONTRA: Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ δεοντολογικὸς καταναγκασμός, ἀποτελῶν τὴν *CONDITIO SINE QUA NON* τῆς δυνατότητος τῶν ἀνωτέρων ἀξιολογικῶν ἀντικειμένων, δημιουργῶν διὰ τῆς ἄρσεως τῆς ἀρνητικότητος τὰς θετικὰς βάσεις μιᾶς ἀνωτέρας ζωῆς, ἧς ἢ διαμόρφωσις τυγχάνει τοιαύτη, ὥστε αἱ ἀνώτεραι αὐτῆς λειτουργίαι νὰ ὦσιν δυναταὶ μόνον, ἐφ' ὅσον ἐξασφαλισθῶσιν αἱ λειτουργίαι τῶν κατωτέρων βαθμίδων, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, λέγομεν, ὅτι ὁ δεοντολογικὸς καταναγκασμός οὐ μόνον χρονικῆς προτεραιότητος τυγχάνει ἄξιος, ἀλλὰ καὶ μιᾶς βαρύτερας οὐσιαστικῆς τοιαύτης. Ὁ κίνδυνος τῆς ἐξαλείψεως καὶ τῆς φθορᾶς, τὸν ὁποῖον διατρέχουσιν αἱ ἀντικειμενοποιημέναι ἀξίαι ἐν τῇ δίνῃ τοῦ γίνεσθαι, ὑποχρεοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν συνεχῆ τῶν δυνάμεών του ἔντασιν καὶ τὴν διηλεκτὴν προσπάθειαν πρὸς διατήρησιν καὶ διαφύλαξιν τῆς ἀξιολογικῆς πραγματικότητος καὶ τῶν ἠθικῶν του κτήσεων.

Ὅ,τι ἀνωτέρω ὡς ἀντινομία ἐμφανίζεται δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κλονισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπέστη ὁ ἠθικὸς ἡμῶν προορισμός. Ἡ ἄρσις τῆς ἀρνητικότητος ἀπὸ τῶν κατωτέρων πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἀμέσως συνδεομένων ἀξιῶν ὡς μόνον ἀντικειμενικὸν τῆς ἠθικῆς ἔργον, δὲν δύναται νὰ ἀποτελῇ εἰμὴ μόνον τὸ προπαρασκευαστικὸν στάδιον τῆς πραγματοποιήσεως μιᾶς ἀνωτέρας καλλιέργειας. Ἄτυ-

χῶς, παρ' ὅλον ὅτι ὁ σημερινὸς τεχνικὸς πολιτισμὸς παρέχει, ὡς γενικῶς πιστεύεται, ὅλας τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰ μέσα πρὸς μίαν τοιαύτην κατεύθυνσιν, τὰ μέσα ταῦτα, στερούμενα καθ' ἑαυτὰ ἀξίας, μετατρέπονται, ὡς χρήζοντα ἄλλων πάλιν μέτρων καὶ μέσων, εἰς ἐπὶ μέρους οἰονεὶ αὐτοτελεῖς σκοπούς. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται σύστημα ὁλοκληρῶν μέσων καὶ σκοπῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἕκαστον μέσον ἐξασφαλιζόμενον δι' ἑτέρων τοιούτων λαμβάνει ἰδίαν ζωὴν, ἰδίαν ὑπόστασιν, ἐὰν μὴ, ἀναπτυσσόμενον ἐν εἴδει καρκινώματος, παρασιτήση εἰς βάρος τοῦ πρὸς ὃν ἐτέθη σκοποῦ. Ἡ ὅλον ἐν συντελουμένη διαφοροποίησις πρωταρχικῶν τινων ἀνθρωπίνων ἐπιδιώξεων, διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πρὸς ταύτας ἀγόντων μέσων, συνειτέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὸ νὰ ὑποδουλώνη περισσότερον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τοῦ εὐρυτέρου ἐκείνου πνευματικοῦ χώρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μόνον δύνανται νὰ ὀριμάσωσιν οἱ ἀληθεῖς καρποὶ τῆς ἐλευθερίας.